

Raport z konsultacji Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej i założeń do ustawy o Centrach Usług Społecznych

Podsumowanie spotkań makroregionalnych z przedstawicielami ROPS,
Regionalnych Komitetów Rozwoju Ekonomii Społecznej, IZ RPO.

Warszawa, 23 lipca 2018 r.

Spis treści

1	Kontekst.....	4
2	Uwagi ogólne	5
3.	Uwagi do obszaru I. Solidarny rynek pracy - Ekonomia społeczna wobec aktualnych wyzwań rynku pracy	6
3.1.	Jakie osoby, grupy i środowiska szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym powinna wspierać ekonomia społeczna?.....	6
3.2.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 1. Wspieranie reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w jednostkach reintegracyjnych	8
3.2.1.	Uwagi dotyczące podmiotów reintegracyjnych	8
3.3.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 2. Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych oraz osób starszych w podmiotach ekonomii społecznej.....	11
3.3.1.	Uwagi dotyczące wsparcia młodzieży z niepełnosprawnościami.....	14
3.3.2.	Uwagi dotyczące wsparcia zatrudnienia osób 50+.....	15
3.4.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 3. Tworzenie miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w przedsiębiorstwach społecznych	16
3.4.1.	Uwagi i pytania dotyczące statusu przedsiębiorstwa społecznego.....	17
4.	Uwagi do obszaru II. Solidarna wspólnota lokalna - Udział ekonomii społecznej w rozwoju lokalnym i rozwoju usług społecznych	18
4.1.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 1. Zwiększenie udziału mieszkańców wspólnot w programowaniu polityki rozwoju lokalnego	18
4.2.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 2. Rozwój usług społecznych użyteczności publicznej oraz zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego	22
4.3.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 3. Włączenie podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej w procesy rewitalizacji	24
4.3.1.	Uwagi dotyczące sieci współpracy OWES - LGD.....	24
4.3.2.	Uwagi odnoszące się do działań związanych z rewitalizacją	26
5.	Uwagi do obszaru III. Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna - PES i PS na konkurencyjnym rynku	28
5.1.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 1. Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej.....	28
5.1.1.	Małe granty na ekonomizację	29
5.1.2.	Uwagi do działania opracowanie propozycji preferencji podatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej.....	31
5.1.3.	Uwagi do działania rozwijanie potencjału innowacyjnego podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej oraz testowanie i skalowanie nowych rozwiązań.....	32
5.2.	Uwagi i komentarze do Priorytetu 2. Wsparcie w rozwoju profesjonalizacji i współdziałania PES oraz współpracy międzysektorowej	32
5.2.1.	Uwagi do działania Sieci branżowe, kooperacja, konsorcja – w tym spółdzielcze, franczyza społeczna	35

5.2.2. Uwagi do działania Przygotowanie i wzmocnienie kadr dla sektora ekonomii społecznej i solidarnej – w szczególności kadry zarządzającej	37
5.2.3. Uwagi do działania Certyfikacja podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej oraz ich produktów i usług	37

6. Uwagi, komentarze, wnioski i rekomendacje dotyczące projektu Ustawy o centrach usług społecznych (CUS)..... 38

6.1. Uwagi ogólne – zasadność powoływania CUS, relacje CUS a OPS, harmonogram.....	39
6.2. Legalna definicja usług społecznych.....	39
6.3. Powszechność dostępu zamiast selektywności.....	40
6.4. Tworzenie CUS na bazie OPS.....	40
6.5. Udział organizacji pozarządowych i innych podmiotów ekonomii społecznej w realizację usług społecznych w ramach CUS.....	41
6.6. Fakultatywność tworzenia CUS	41
6.7. System zachęt ze strony państwa do tworzenia CUS.....	42
6.8. <i>Case management</i> i organizacja społeczności lokalnej.....	42
6.9. Kontynuacja procesu rozdzielenia świadczenia US i wypłaty świadczeń pieniężnych	43
6.10. Wspólny system informatyczny	43
6.11. Rola ROPS.....	43
6.12. Propozycje rozwiązań skoncentrowane wokół pytań sformułowanych przez ekspertów i ekspertki NRR	43

7. Rekomendacje uczestników i uwagi eksperckie 45

1 Kontekst

14 lutego 2017 roku Rada Ministrów przyjęła Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). W dokumencie tym, stanowiącym główny dokument programowy o charakterze średniookresowym, znalazły się również zapisy odnoszące się do programowania ekonomii społecznej. W Celu szczegółowym II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, wśród projektów strategicznych, wskazano program „*Ekonomia solidarności społecznej*”, którego celem jest wzmocnienie sektora ekonomii społecznej (w szczególności w realizacji usług społecznych użyteczności publicznej na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym) łączący w sobie założenia programów: Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej i Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Tym samym, stworzono wyraźny impuls do prac programowych. W kwietniu 2017 roku rozpoczęły się w Departamencie Ekonomii Społecznej i Solidarnej MRPiPS oraz grupie ds. strategicznych i programowych Krajowego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej prace nad aktualizacją Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES).

16 marca 2018 roku na posiedzeniu Krajowego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej, zaprezentowano projekt dokumentu i rekomendowano go do dalszych prac. W czerwcu br. zakończono konsultacje wewnętrzzesortowe.

Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej MRPiPS uzgodnił z przedstawicielami projektu „Spójna Integracja Regionalna Ekonomii Społecznej” (SIREs) potrzebę przedyskutowania zapisów KPRES na spotkaniach makroregionalnych. Spotkania takie zorganizowano:

- 25-26 czerwca 2018 r. w Częstochowie - dla województw: śląskiego, świętokrzyskiego, małopolskiego i łódzkiego;
- 28-29 czerwca 2018 r. w Toruniu - dla województw: kujawsko-pomorskiego, pomorskiego i warmińsko-mazurskiego;
- 5-6 lipca 2018 r. Lublinie - dla województw lubelskiego, podlaskiego, mazowieckiego i podkarpackiego;
- 8-9 lipca 2018 r. w Poznaniu - dla województw wielkopolskiego, zachodniopomorskiego, opolskiego, dolnośląskiego i lubuskiego.

Na wszystkich spotkaniach obecni byli przedstawiciele Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej MRPiPS.

Dodatkowym elementem spotkań, w uzgodnieniu z Kancelarią Prezydenta RP i Narodową Radą Rozwoju, były konsultacje założeń do Ustawy o Centrach Usług Społecznych, która w wielu miejscach ma elementy wspólne z regulacjami ekonomii społecznej i solidarnej. Na wszystkich spotkaniach obecni byli przedstawiciele sekcji Polityka społeczna, rodzina Narodowej Rady Rozwoju - dr hab. Marek Rymsza (doradca Prezydenta RP), oraz dr hab. Marek Kośny, prof. Ewa Leś i prof. Barbara Kromolicka.

W spotkaniach, poza konsultantami SIREs udział wzięły łącznie 153 osoby z Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej, Urzędów Marszałkowskich, Wojewódzkich Urzędów Pracy, członków Regionalnych Komitetów Ekonomii Społecznej, Wojewódzkich Rad Działalności Pożytku Publicznego, wojewódzkich rad rynku pracy, wojewódzkich społecznych rad ds. osób niepełnosprawnych, Komitetów Monitorujących RPO.

Spotkania prowadzone były metodą warsztatową angażującą wszystkich uczestników. W trakcie spotkań z uwagi, na ograniczenia czasowe realizowane były cztery bloki warsztatowe. Pierwsze trzy odnosiły się do

pierwszych trzech obszarów KPRES, czwarty dotyczył założeń do Ustawy o Centrach Usług Społecznych.

Przedstawiony materiał odnosi się do wszystkich zgłoszonych w trakcie dyskusji i prac warsztatowych uwagi i wnioski. Zostały one zebrane i przedstawione w sposób usystematyzowany, bez dokonywania ich oceny. Warto zwrócić uwagę, że tematem dyskusji były także rozważania na temat zaproponowanych w KPRES działań i ich wpływu zapowiadany progres, zmianę.

W ostatniej części przedstawione zostały zasadnicze wnioski mogące poprawić lub udoskonalić zapisy KPRES, jako rekomendacje do zmian w zaproponowanym w konsultacjach projekcie dokumentu.

2 Uwagi ogólne

Uwagi dotyczące podejścia uczestników do zagadnień ogólnych odnoszących się do zakresu KPRES:

- **Część uczestników spotkań konsultacyjnych traktowała sektor ekonomii społecznej, przedsiębiorstwa społeczne wyłącznie jako podmioty reintegracyjne** (w obszarze reintegracji zawodowej), to znaczy uznawała, że są to podmioty, które zatrudniają tylko po to, żeby osoby mogły trafić na otwarty rynek pracy. W o wiele mniejszym stopniu sektor ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne postrzegano jako element gospodarki (dostawców towarów i usług) zapewniający miejsca pracy. Dominuje przekonanie, że w ekonomii społecznej jest się tylko na chwilę, a pracuje się w przedsiębiorstwach komercyjnych lub w sektorze administracji.
- W związku z tym niezbędne są działania, które zmienią przekonania opinii społecznej, w tym osób powiązanych z sektorem ekonomii społecznej (osób z otoczenia sektora ES, instytucji pośrednio bądź bezpośrednio wspierających podmioty ekonomii społecznej).
- **Uczestnicy mieli małą wiedzę o bardziej zaawansowanych instrumentach finansowych**, typu *social venture capital, impact investment, quasi equity* itd., co wskazuje na potrzebę podnoszenia kompetencji finansowych środowiska ekonomii społecznej.
- Podczas spotkań konsultacyjnych **wielokrotnie podkreślano rolę edukacji w zakresie ekonomii społecznej i innych zagadnień, do których odnosi się KPRES**, w tym m.in. tworzenia lokalnych programów rozwoju lokalnego. Zwracano uwagę na potrzebę prowadzenia działań edukacyjnych skierowanych do różnych grup interesariuszy, w tym: samych przedsiębiorców społecznych (np. w kontekście tworzenia klastrów, współpracy branżowej, czy wchodzenia we franczyzy), przedstawicieli JST (głównie w zakresie procedur i zasad zlecania zadań podmiotom ekonomii społecznej i stosowania różnych trybów zakupu usług z uwzględnieniem preferencji dla PES, klauzul społecznych, czy w zakresie przygotowywania lokalnych programów rozwoju społecznego i włączania w ten proces PES, jak i mieszkańców), konsumentów – w zakresie społecznie odpowiedzialnych zakupów (działania ukierunkowane na budowanie marki ekonomii społecznej jako odpowiedzialnego biznesu). W kontekście edukacji poruszano także zagadnienia, które nie były przedmiotem konsultacji prowadzonych w ramach konsultacji organizowanych przez projekt SIRES – wskazywano na dużą rolę edukacji młodzieży w zakresie ekonomii społecznej, propagowanie spółdzielczości uczniowskiej oraz pokazywanie możliwości i szans jakie daje sektor ekonomii społecznej, nie tylko dla osób wykluczonych społecznie. W kontekście prowadzenia działań edukacyjnych bardzo często pojawiała się propozycja, aby działania edukacyjne były prowadzone przez ROPS.

Ogólne uwagi dotyczące struktury KPRES:

- Odnośnie struktury KPRES kilkakrotnie **wskazywano na potrzebę wskazania obszaru II (Solidarna wspólnota lokalna) jako obszaru I** eksponując prorozwojowy charakter ekonomii społecznej w wymiarze społecznościowym.
- **W dyskusji w ramach Obszaru I (Solidarny rynek pracy) pojawiało się wiele wymieszanych wątków z priorytetu I i II**, dlatego też **należy rozważyć połączenie tych dwóch priorytetów w jeden**, aby unikać sztucznych czy niepotrzebnych podziałów. Konsekwentnie, w dalszej części raportu, należy czytać łącznie uwagi do priorytetu I i II, ponieważ w praktyce uzupełniają się. Wielokrotnie wskazywano także na potrzebę ponownego przedyskutowania priorytetu II w Obszarze I.
- **Odnośnie Obszaru III (Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna) zwrócono uwagę, że założony cel, rezultat i wskaźnik nie są adekwatnym miernikiem wzrostu konkurencyjności:** to nie liczba podmiotów, ale ich udział w rynku, wysokość obrotów, wartość zysku stanowią miarę konkurencyjności.
- Zwrócono uwagę, że **nazwa priorytetu I w obszarze III (Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej) jest zbyt ogólna i powiela nazwę priorytetu.**
- Zwracano uwagę na **nieadekwatność wskaźnika rezultatu „Zwiększenie liczby podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku” do zakresu tematycznego obszaru III.** Rezultat ten jest dużo węższy niż zakres działań zaplanowanych w obszarze III.
- **W zakresie obszaru III** pojawiła się uwaga ogólna odnosząca się do zaprojektowanych działań w zakresie zwiększania konkurencyjności PES (ekonomizacji organizacji pozarządowych) w odniesieniu do rezultatu przypisanego do tego priorytetu. **Rezultat odnosi się do części PES (do organizacji pozarządowych i ich ekonomizacji) podczas gdy zakres priorytetu dotyczy szerokiego kręgu PES i PS.**
- Zwrócono uwagę, że **w KPRES zdecydowanie brakuje kwestii współpracy z biznesem.** Wątek ten powinien się pojawić i zdecydowanie powinien być wzmocniony w działaniach ROPS i OWES. Istotne jest, aby w KPRES przewidzieć, jakie mechanizmy zastosować, aby skłonić ROPS i OWES do współpracy i aktywnego zajęcia się tą tematyką.

3. Uwagi do obszaru I. Solidarny rynek pracy - Ekonomia społeczna wobec aktualnych wyzwań rynku pracy

3.1. Jakie osoby, grupy i środowiska szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym powinna wspierać ekonomia społeczna?

Podczas spotkań konsultacyjnych zwrócono uwagę, że pomimo poprawy sytuacji na rynku pracy w Polsce, nadal jest stosunkowo wysoki odsetek osób biernych zawodowo, które należy aktywizować, dążąc do zwiększania wskaźnika zatrudnienia.

Są też liczne grupy osób, którym z różnych przyczyn trudniej odnaleźć się na konkurencyjnym rynku pracy. Praca w przedsiębiorstwie społecznym może być dla tych osób atrakcyjną formą funkcjonowania na rynku pracy.

Uczestnicy spotkań wskazali szereg **grup i środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym, które powinny być włączone do ekonomii społecznej, a szczególnie ekonomii solidarnej.**

- **cudzoziemcy**, w tym:
 - **uchodźcy w procedurze o przyznanie statusu uchodźcy** (po 6 mies. trwania tej procedury) w ramach działań w oparciu o politykę preintegracyjną,
 - **cudzoziemcy z przyznanym statusem uchodźcy** (oraz osoby, które otrzymały ochronę uzupełniającą), **w tym szczególnie, którym przyznano indywidualny program integracyjny** oraz członkowie rodziny uchodźcy, którzy przybyli do Polski w ramach łączenia rodzin uchodźców,
 - **osoby, które otrzymały ochronę uzupełniającą**,
 - **imiigranci, którzy zamierzają osiedlić się w Polsce** oraz osoby będące z nimi w relacjach rodzinnych, które przyjeżdżają do Polski (np. żony, które przyjeżdżają do Polski za swoimi mężami, którzy zdobyli tu pracę),
- **repatrianci polskiego pochodzenia**,
- **migranci zarobkowi powracający do Polski, ale wyłącznie osoby, które mają problemy, osoby, które można zaliczyć do którejś z grup wykluczonych społecznie** (po Brexicie można spodziewać się powrotu części Polaków pracujących w Wielkiej Brytanii),
- **opiekunowie osób zależnych, przede wszystkim rodzice/opiekunowie osób z niepełnosprawnościami pobierający świadczenia** z tytułu opieki nad taką osobą. W tym przypadku wprost **wskazywano na potrzebę wprowadzenia rozwiązań, które dają opiekunom możliwość podejmowania pracy zarobkowej np. w niepełnym wymiarze czasu pracy** – podobnie jak przypadku urlopu wychowawczego. Należy ułatwiać opiekunom osób zależnych podejmowanie pracy zdalnej, elastycznych form pracy, tak aby mogli łączyć pracę z opieką. Należy także rozważyć możliwość zatrudniania opiekunów/rodziców osób z niepełnosprawnościami w formule „*teamu*” (rodzic/ opiekun + jego dorosłe dziecko).

W przypadku opiekunów osób zależnych, które z różnych powodów zakończyły opiekę i chcą być aktywne zawodowo w sektorze usług społecznych (np. usług opiekuńczych) należy ułatwiać podejmowanie pracy w tym obszarze, m.in. ułatwiając walidację kompetencji nabytych pozaformalnie,
- **kobiety na urloпах wychowawczych** (umożliwienie im powrotu na rynek pracy, m.in. w formie elastycznych form pracy, czy pracy zdalnej),
- **byli więźniowie** (osoby po opuszczeniu zakładu karnego, aresztu śledczego, po odbyciu przygotowania, aktywizacji do podjęcia zatrudnienia w PES/PS), ale i sami **więźniowie** (np. w ramach Programu „Praca dla Więźniów” bądź osoby na 6 mies. przed przewidywanym terminem zwolnienia lub wykonywania kary, którzy są przygotowani do życia po zwolnieniu),
- **członkowie rodziny/ domownicy osób pobierających świadczenia z pomocy społecznej**,
- **samotni rodzice/opiekunowie prawni wychowujący dziecko**,
- **dłużnicy alimentacyjni i dłużnicy czynszowi**, osoby nie spłacające swoich zobowiązań,
- **ubodzy emeryci** (może być ich coraz więcej), którzy mogą pracować w ograniczonym wymiarze czasu pracy,
- **osoby, w tym szczególnie osoby młode, z „dysfunkcyjnych środowisk”**, czyli osoby ze środowisk zaniedbanych i terenów zdegradowanych, terenów podlegających rewitalizacji, którzy nie są w stanie w pełni korzystać z możliwości zatrudnienia z uwagi na miejsce w którym żyją (mały rynek pracy, ograniczony dostęp do komunikacji publicznej),

- osoby opuszczające pieczę zastępczą,
- osoby młode opuszczające ośrodki kuratorskie, schroniska dla nieletnich,
- osoby kończące edukację w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (młodzieżowy ośrodek wychowawczy, młodzieżowy ośrodek socjoterapii), ośrodkach szkolno-wychowawczych,
- osoby kończące uczestnictwo w OHP,
- osoby bezdomne,
- **osoby w wieku 50+** bez względu na sytuację na rynku pracy, tzn. osoby bezrobotne, bierne zawodowo, jak również osoby pracujące (**zarówno te zagrożone zwolnieniem jak te, które z własnej inicjatywy chcą tworzyć przedsiębiorstwa społeczne lub w nich pracować**). Warunki pracy osób 50+ (np. konkurencja w miejscu pracy, wypalenie zawodowe, pogarszające się zdrowie) mogą obniżyć ich zdolność do pracy - warto więc poszukiwać dla nich nowych możliwości pracy w przedsiębiorczości społecznej, co powinno sprzyjać wydłużeniu okresu aktywności zawodowej,
- kobiety rezygnujące z pracy ze względu na otrzymywane świadczenie 500 +.

3.2. Uwagi i komentarze do Priorytetu 1. Wspieranie reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w jednostkach reintegracyjnych

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych zwracali uwagę na potrzebę doprecyzowania działań i wskazania konkretnych rozwiązań – narzędzi służących realizacji postawionych celów dla priorytetu I.

Odnoszono się przy tym do systemu orzekania o niepełnosprawności i jego korelacji z systemem wsparcia. W celu korzystania z instrumentów wsparcia bardziej dopasowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami należałoby w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności rozbudować informacje dotyczące podatności zawodowej danej osoby.

3.2.1. Uwagi dotyczące podmiotów reintegracyjnych

Zgłaszano także szereg uwag w odniesieniu do poszczególnych kategorii podmiotów reintegracyjnych wymienionych w KPRES:

Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ)

- Uwaga ogólna: **regulacje prawne i sposób finansowania są tak ustawione, aby zniechęcić WTZ do wypuszczania uczestników na rynek pracy**. Wręcz używano określenia, że obecnie WTZ są „karane” za wypuszczanie osób na rynek pracy.
- System finansowania powinien dostarczać WTZ bodźców do zachęcania uczestników do podejmowania pracy, wchodzenia na otwarty rynek pracy (więcej na ten temat w uwagach do Priorytetu II).
- Przedsiębiorstwa zatrudniające osoby wychodzące z WTZ, czy ZAZ powinny otrzymywać gratyfikację finansową (np. zwiększoną dopłatę do wynagrodzenia takiej osoby, finansowania składek, itp.).
- **Istnieje potrzeba tworzenia mechanizmów wspomagających przechodzenie osób niepełnosprawnych z WTZ do pracy:**

- wsparcie finansowe powinno pójść za osobą z niepełnosprawnością, a nie dla podmiotów,
 - po zakończeniu stażu osoby wykluczonej społecznie pracodawca powinien otrzymywać dotację pomostową,
 - w pierwszych miesiącach osoba z niepełnosprawnością, o ile jest to niezbędne i zasadne, powinna mieć wsparcie ze strony trenera pracy.
- Zasadne jest **uznanie, że do WTZ trafiają osoby w różnym stopniu zdolne do podjęcia zatrudnienia, dlatego warto uwzględnić to zróżnicowanie. W WTZ powinny być wyodrębnione wśród uczestników grupy, które bardziej rokują w zakresie aktywizacji zawodowej i mają realne szanse na wyjście na rynek pracy** (chroniony, do PES/PS, bądź na otwarty rynek pracy). Oznaczałoby to, że te grupy mają zajęcia przygotowujące je do konkretnej pracy (np. odpowiadającej na potrzeby danego pracodawcy, bądź w zakresie zidentyfikowanej niszy rynkowej na lokalnym rynku).
- **Uznanie również, że niektóre podmioty reintegrujące** (w tym np. niektóre WTZ) **powinny przyjmować również osoby, które uczestniczą w zajęciach wyłącznie dla korzyści społecznych** (w obszarze reintegracji społecznej), zwłaszcza, że liczba placówek wsparcia typu dom dziennego pobytu, jest stanowczo za mała w stosunku do zapotrzebowania.
- **WTZ powinny przygotowywać osoby do pracy w PES/PS** (pierwotnie takie miało być ich przeznaczenie) – odpowiadać na potrzeby danych podmiotów ekonomii społecznej w zakresie pracowników z konkretnymi kompetencjami, umiejętnościami, **WTZ powinny móc prowadzić działalność gospodarczą**, by mogły zarabiać na siebie.
- **Bardzo trudno jest uruchomić przy WTZ spółdzielnię socjalną** (czyli założyć spółdzielnię przez podmiot prowadzący już WTZ), gdyż pojawia się podejrzenie, że to WTZ będzie pracował na spółdzielnię, że będzie wykorzystywana infrastruktura i zasoby WTZ na rzecz działalności spółdzielni socjalnej (kolizja organizacyjna).

Podnoszono także kwestie dotyczące relacji pomiędzy WTZ i ŚDS:

- **Klasyfikowanie do uczestnictwa w WTZ czy ŚDS powinno odbywać się na poziomie przyjmowania do danej placówki** (potencjał osoby z niepełnosprawnością do uczestnictwa w danego rodzaju placówce powinien być badany przy przyjmowaniu do niej) – stanowi to wyzwanie dla nowego systemu orzecznictwa, nad którym trwają właśnie prace.
- W przypadku osób, które są uczestnikami WTZ i nie zachodzi u nich poprawa w zakresie funkcjonowania społeczno-zawodowego należałoby rozważyć możliwość kierowania ich do ŚDS. Tego typu rozwiązanie miałyby przywrócić rzeczywistą rolę WTZ i udrożnić system w zakresie aktywizowania osób z niepełnosprawnościami w WTZ (wychodzenie z WTZ na chroniony bądź otwarty rynek pracy, w tym w PES/PS),
- W tym kontekście **należałoby pomyśleć o wyznaczeniu standardu efektywności WTZ** (wypuszczania uczestników na rynek pracy). W przypadku gdyby warsztat nie spełniał standardu efektywności mógłby stracić status WTZ i stać się np. środowiskowym domem samopomocy, placówką wsparcia dziennego.

Centra Integracji Społecznej (CIS) i Kluby Integracji Społecznej (KIS)

- **Standaryzacja – pomysł ten budził znaczący sceptycyzm:** zgłaszano obawy, że będą to działania pozorne, które doprowadzą jedynie do dalszego wzrostu biurokracji (wymóg tworzenia dodatkowej dokumentacji) i nie przyniosą pożądanej poprawy jakości usług reintegracyjnych. **Alternatywą dla wprowadzenia standardów świadczenia usług reintegracji społeczno-zawodowej w CIS/KIS może być rozliczanie tych podmiotów wg efektów zatrudnieniowych**, co jednak wymaga wzmocnienia i poprawy wiarygodności systemu monitorowania.
- **Przed rozpoczęciem prac nad standaryzacją należy wzmocnić/poprawić istniejące mechanizmy nadzoru – być może okażą się one wystarczające dla zapewnienia jakości usług CIS.** W tym kontekście rewizji wymaga rola **Urzędu Wojewódzkiego** (obecnie pełni on jedynie nadzór formalno-prawny i nie ma instrumentów do oceny merytorycznej jakości usług CIS).
- **W systemie nadzoru nad CIS brakuje również ROPS pomimo tego, że odpowiada on za koordynację polityki społecznej w regionie.** Należy wzmocnić rolę i kompetencje ROPS w tym zakresie, np. opiniowanie wniosków o nowe CIS, merytoryczne wsparcie w celu świadczenia wysokiej jakości usług reintegracyjnych - powinno ono odnosić się do:
 - sieciowania CIS/KIS i dawania możliwości do wymiany doświadczeń pomiędzy tymi instytucjami,
 - wsparcia w procesie standaryzacji.
- **Obecnie CIS i KIS nie mają pomysłu na współpracę z OWES** (co do jej zakresu), by osoby z tych instytucji korzystały ze wsparcia OWES przy zakładaniu PES/PS, bądź kierowania ich do pracy w tych podmiotach.
- **Pomimo ogólnego sceptycyzmu pojawiły się głosy dotyczące samej standaryzacji jako takiej:**
 - **obecnie funkcjonują już w CIS różne modele pracy aktywizacyjnej** – np. aktywizacja zawodowa prowadzona bezpośrednio u pracodawcy bądź prowadzona przez CIS w przypadku osób głęboko wykluczonych – **dlatego ewentualny standard powinien uwzględniać wielość modeli CIS,**
 - **standardy powinny kłaść nacisk na współpracę CIS w danym województwie**, w tym również wypracowanie jednolitych wzorów dokumentów,
 - standaryzacja powinna sprzyjać zwiększeniu liczby (odsetka) absolwentów CIS/KIS.

W dyskusji na temat funkcjonowania CIS i KIS pojawiły się również uwagi ogólne dotyczące obu typów instytucji:

- brakuje narzędzi sprzyjających zatrudnianiu osób wykluczonych (aktywnych instrumentów polityki rynku pracy) oraz narzędzi do oceny jakości usług reintegracyjnych (pomiaru ich efektywności i skuteczności) - dobrze przygotowana standaryzacja może być takim instrumentem, podobnie jak np. wizyty monitoringowe,
- konieczne jest prowadzenie/rozwijanie współpracy podmiotów reintegracyjnych z podmiotami funkcjonującymi w ich otoczeniu, przede wszystkim z pracodawcami i jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej oraz instytucjami rynku pracy. W Polskich realiach sprawdza się rozwiązanie polegające na tworzeniu powiązanych instytucjonalnie zespołów instytucji (tzw. *holding społeczny*).

Takie rozwiązanie ułatwia lepsze adresowanie wsparcia, wykorzystanie potencjałów różnych instrumentów i ograniczanie ich wad, większą elastyczność w przechodzeniu klientów pomiędzy różnymi typami instytucji w zależności od zmian w możliwościach funkcjonowania społecznego i zawodowego.

3.3. *Uwagi i komentarze do Priorytetu 2. Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych oraz osób starszych w podmiotach ekonomii społecznej*

Kwestia zwiększania zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami jest złożona, wielowątkowa i wieloaspektowa. Należy łącznie rozpatrywać funkcjonowanie jednostek reintegracyjnych, zatrudnienia chronionego, instrumentów rynku pracy, ubezpieczeń społecznych itd. Dlatego też osiągnięcie tego celu wymaga całościowego, przemyślanego podejścia.

Uwagi szczegółowe przedstawiane podczas spotkań konsultacyjnych:

- Wielokrotnie podkreślano, że w przypadku zatrudnienia osób z niepełnosprawnością wartością jest zarówno praca na chronionym rynku pracy jak również praca na otwartym rynku pracy (w tym w PES).
- W przypadku chronionego rynku pracy zwracano uwagę, że:
 - Zakłady pracy chronionej (ZPCh) są likwidowane (część osób z niepełnosprawnościami zostaje bez pracy), co jest związane m.in. ze zrównaniem dopłat dla pracodawców będących ZPCh i pracodawców na otwartym rynku pracy, przy większych wymaganiach stawianych ZPCh. Równocześnie, według danych PFRON, wzrasta zatrudnienie subsydiowane osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy.
 - ZAZ działają stabilnie i dobrze sobie radzą na rynku, ale podkreślano, że wynika to z systemu finansowania ZAZ, które gwarantuje bezpieczeństwo ich funkcjonowania. Jednocześnie podkreślano, że **ZAZ dają stabilne, bezpieczne zatrudnienie stosunkowo niewielkiej liczbie osób z niepełnosprawnościami, przy dużych nakładach finansowych** na ich utrzymanie (środki PFRON i środki finansowe JST).
 - Zauważono także, że obydwie formy są adresowane do osób ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, podczas gdy jest duża grupa osób z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, która także wymaga wsparcia.
- Zwrócono uwagę, że warto **wzmacniać przepływy osób między poszczególnymi podmiotami od WTZ poprzez chroniony rynek pracy, przedsiębiorczość społeczną aż do otwartego rynku pracy**. Uznano, że ze względu na duże zróżnicowanie poziomów samodzielności danej osoby nie jest możliwe zastosowanie jednego uniwersalnego modelu przepływu tych osób. Warto więc te przepływy testować pilotażowo ze środków EFS.
- Jako rozwiązanie które warto wykorzystywać do wychodzenia osób z niepełnosprawnościami na rynek pracy jest trener pracy i należy tę formę upowszechniać. Trenerzy pracy powinni być zatrudniani w jednostkach reintegracyjnych takich jak WTZ, ale także w takich podmiotach jak ZAZ. Pojawił się także pomysł pracy osób z niepełnosprawnościami w *teamie* opiekunem/rodzicem.

- Jako rozwiązanie potencjalnie zwiększające przepływ osób zatrudnionych z ZAZ do przedsiębiorczości społecznej wskazywano **tworzenie przedsiębiorstw społecznych przy ZAZ**. Zwracano także uwagę na potrzebę wdrożenia motywatorów dla ZAZ do wprowadzenia osób zatrudnionych w ZAZ na rynek pracy, np. poprzez zmiany w funkcjonowaniu funduszu rehabilitacyjnego (np. premie dla pracowników ZAZ za włączenie osób z niepełnosprawnościami na otwarty rynek pracy, a jednocześnie wyższe dopłaty w związku z przyjmowaniem nowych osób).
- Zauważono, że **w proponowanych w KPRES rozwiązaniach nie ujęto ważnych pracodawców, jakim są spółdzielnie inwalidów i niewidomych, a także spółdzielnie pracy**. Należałoby rozważyć silniejszą koncentrację na działaniach, które pomogą tym podmiotom dokonywać restrukturyzacji, gdy w niektórych przypadkach niezbędne będzie tworzenie przedsiębiorstw społecznych dla osób z niepełnosprawnością zagrożonych utratą pracy w spółdzielniach inwalidów i niewidomych bądź w spółdzielniach pracy.
- Zwracano uwagę, że dobrą formą aktywizacji mogą być agencje pracy tymczasowej i agencje zatrudnienia dedykowane dla osób z niepełnosprawnościami.
- Zauważono, że istnieje **wiele organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami**, w tym osób po długotrwałych ciężkich chorobach (np. onkologicznych). Organizacje te mają różnorodny charakter: przywracają do funkcjonowania w społeczeństwie, rozwijają talenty osób z niepełnosprawnościami, itp. Warto jest więc podjąć działania ukierunkowujące te organizacje na zwiększanie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami.
- Osoby z niepełnosprawnościami (a przede wszystkim ich rodzice) są zachęcane przez podmioty prowadzące ŚDS i WTZ do uczestnictwa w tych formach wsparcia jako działaniach bezpiecznych i wygodnych dla ich dorosłych dzieci. Jednocześnie podmioty te zniechęcają osoby z niepełnosprawnościami i ich rodziców/opiekunów do aktywizacji i zatrudnienia. Także system świadczeń rentowych działania zniechęcająco do podejmowania zatrudnienia przez osoby z niepełnosprawnościami (strach przed utratą świadczenia po podjęciu pracy). W tym kontekście **zaproponowano więc działania dwójakiego rodzaju**:
 - Jak najwcześniej rozpoczynać aktywizację osób z niepełnosprawnościami, tj. zanim trafią one do systemu reintegracji społeczno-zawodowej (w szczególności ŚDS, WTZ), a więc **na etapie edukacji, zarówno w szkołach specjalnych, jak również w szkołach z oddziałami integracyjnymi**, a także dla osób na **świadczeniach rehabilitacyjnych nim uzyskają orzeczenie o niezdolności do pracy**.
 - Budować system zachęt i motywacji, również finansowych:
 - ✓ dla podmiotów reintegracyjnych (w szczególności WTZ i ŚDS) do aktywizacji osób z niepełnosprawnościami. Proponowano rozwiązania, w których WTZ otrzymują premię: za każdą zaktywizowaną osobę lub za określony odsetek osób, z możliwością przeznaczenia premii na cele związane z funkcjonowaniem WTZ i prowadzoną w WTZ reintegracją (w tym na cele inwestycyjne),
 - ✓ dla przedsiębiorców/pracodawców,
 - ✓ dla rodziców osób z niepełnosprawnościami i samych osób z niepełnosprawnościami (kluczowe jest zapewnienie bezpieczeństwa, możliwości powrotu do WTZ, ŚDS w przypadku niepowodzenia na rynku pracy).

Zachęty te powinny mobilizować do podejmowania wysiłku aktywizacyjnego. Przy czym bardziej podkreślano, że są potrzebne motywatory do aktywizacji, niż stosowanie sankcji za brak aktywności.

Pojawiały się również inne pomysły dotyczące WTZ:

- zmiany mechanizmu finansowania, np. malejący poziom dofinansowania w kolejnych latach uczestnictwa danej osoby w WTZ,
- określenia maksymalnego okresu pobytu osoby z niepełnosprawnością w WTZ, powyżej tego okresu uczestnicy WTZ musieliby zostać przeniesieni do ŚDS. Dzięki temu WTZ miałyby szansę stać się rzeczywistym miejscem przygotowania do aktywności zawodowej tych osób, które nadają się do aktywizacji i wejścia na rynek pracy,
- wprowadzenia rozwiązań i motywatorów, które pozwolą WTZ na przekształcanie się w inne podmioty, w których osoby z niepełnosprawnościami będą mogły pobierać wynagrodzenie.

W kontekście WTZ i ŚDS zwrócono uwagę na dosyć istotną kwestię odnoszącą się do dostępności usług wsparcia (określonych podmiotów) na danym terenie, co w praktyce wpływa na to, że osoba z niepełnosprawnością trafia do placówki, która jest dostępna w jej najbliższym otoczeniu. W efekcie w ŚDS przebywają także osoby, które powinny być w WTZ i odwrotnie.

Zgłaszane propozycje w zakresie zachęt, które miałyby wpływać na wzrost zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami:

- **dla pracodawców:** Wskazywano przede wszystkim trenera pracy jako osobę, która odciąży pracodawcę we wprowadzaniu osoby z niepełnosprawnością w miejsce pracy oraz przygotowuje pozostałych pracowników do współpracy z osobą z niepełnosprawnością,
- **dla samych osób niepełnosprawnych i ich rodziców/opiekunów:**
 - Wprowadzenie do WTZ możliwości aktywizacji poprzez **staże i praktyki opłacane przez pracodawców**, ale jednocześnie nie wykluczające z możliwości równoległego udziału w zajęciach WTZ i gwarantujące powrót do WTZ, gdy te formy aktywizacji się nie powiodą,
 - **Wprowadzenie „zatrudnienia na próbę”**, w którym osoba z niepełnosprawnością decydując się na podjęcie pracy nie traci prawa do udziału w WTZ i ma możliwość powrotu do WTZ, gdy próba wejścia na rynek pracy zakończy się niepowodzeniem. Zatrudnienie na próbę powinno trwać minimum 3 miesiące. W tym czasie WTZ powinien nadal otrzymywać finansowanie na utrzymanie miejsca dla danej osoby. W przypadku gdy osoba z niepełnosprawnością nie powróci do WTZ środki te mogą stanowić premię/nagrodę dla WTZ i być przeznaczone na dowolne cele związane z funkcjonowaniem WTZ w zależności od jego potrzeb np. na wyposażenie, drobne inwestycje, poszerzenie oferty aktywizacyjnej, rehabilitację, itp.
 - **Nie odbieranie świadczeń pieniężnych w przypadku podjęcia zatrudnienia przez osoby z niepełnosprawnością.** Wynagrodzenie osób z niepełnosprawnością, zwłaszcza w początkowym okresie zatrudnienia (np. 12 miesięcy) nie powinno być wliczane do dochodu rodziny, dzięki czemu rodzina nie będzie traciła innych uprawnień (np. 500+ czy dożywianie).
 - Ważne jest także, aby równolegle rozwijane były **usługi asystenckie i usługi transportowe dla osób z niepełnosprawnościami.**

3.3.1. Uwagi dotyczące wsparcia młodzieży z niepełnosprawnościami

- W odniesieniu do działań na rzecz przygotowania **młodzieży z niepełnosprawnościami** do zatrudnienia w PES zwrócono uwagę na potrzebę podjęcia działań w tym zakresie jeszcze na etapie edukacji, a nie dopiero po zakończeniu szkoły. Wskazano na następujące rodzaje działań:

- ✓ **dopasowanie kształcenia zawodowego osób z niepełnosprawnościami do wymagań rynku pracy,**

Kształcenie zawodowe osób z niepełnosprawnościami powinno uwzględniać zawody nowoczesne, potrzebne przedsiębiorcom oraz pozwalające na pracę zdalną z domu, pracę z wykorzystaniem nowoczesnych technologii (praca w sektorze IT, przy bazach danych, testowaniu, wyszukiwaniu informacji itp.).

- ✓ **dotatkowe działania informacyjne i świadomościowe dla osób z niepełnosprawnościami i ich rodziców/opiekunów,**

Działania informacyjno-świadomościowe powinny być podejmowane najpóźniej 2-3 lata przed końcem edukacji i być skoncentrowane **na edukacji rodziców**, aby przełamać ich strach i niechęć przed zatrudnianiem ich dzieci. Edukacja rodziców powinna dotyczyć możliwych ścieżek reintegracji i zatrudnienia w PES osób z niepełnosprawnościami. Ważne jest także pokazywanie rodzicom, że osoby z niepełnosprawnościami mogą sobie radzić na rynku pracy (np. poprzez wizyty studyjne do miejsc, w których pracują osoby z niepełnosprawnościami, spotkania z innymi rodzicami, których niepełnosprawne dzieci pracują itp.). W tym zakresie pożądana jest **współpraca szkół z OWES** (pokazywanie pozytywnych przykładów).

- ✓ **wzmocnienie kompetencji kadry w szkołach i poradniach psychologiczno-pedagogicznych,**

Działania edukacyjne na rzecz nauczycieli (zwłaszcza wychowawców) oraz doradców zawodowych w szkołach. Za działania edukacyjne na rzecz nauczycieli powinny odpowiadać:

- Ośrodki Doskonalenia Nauczycieli - za ich przygotowanie powinien odpowiadać ROPS, który podobnie jak ODN jest jednostką samorządu województwa,
- uczelnie kształcące na specjalizacji nauczycielskiej.

Pojawił się także pomysł zaangażowania **nauczycieli-asystentów jako koordynatorów rozwoju osób z niepełnosprawnościami**, skupiających informacje o całym systemie wsparcia (również w ramach PES reintegracyjnych) i możliwych ścieżkach rozwoju w ramach tego systemu dla danej osoby z niepełnosprawnością. Nauczyciel-asystent powinien być związany z daną osobą z niepełnosprawnością przez cały proces edukacyjny (osoba ta nie powinna się zbyt często zmieniać).

- ✓ **integrowanie informacji o osobie z niepełnosprawnością w jednym systemie informatycznym już od etapu edukacji.**

Zwrócono uwagę, że absolwenci z niepełnosprawnościami często nie są widoczni dla systemu wsparcia („znikają” po zakończeniu szkoły), instytucje i organizacje mają problem w dotarciu do tych osób i rozpoczęciu rehabilitacji i aktywizacji. W związku z **tym pożądanym jest stworzenie systemu informatycznego pokazującego całą historię danej osoby, ewidencja w takim systemie powinna rozpocząć się już na etapie szkoły.**

3.3.2. Uwagi dotyczące wsparcia zatrudnienia osób 50+

- Należy unikać posługiwania się kategorią „osoby starsze”, używać natomiast określeń „osoby 50+” i „osoby 60+”. Zwrócono uwagę, że należy rozdzielić te dwie grupy, ponieważ każda z nich ma inne potrzeby zawodowe. Pierwsza – to osoby w wieku aktywności zawodowej potrzebujące stałej pracy i stałego źródła dochodu, druga – to osoby, które w przypadku pobierania świadczeń emerytalnych potrzebują dodatkowej pracy (dodatкового źródła dochodów).
- Działania na rzecz osób pow. 50 r.ż. nie powinny być wskazane w priorytecie II, ale w priorytecie III dotyczącym tworzenia miejsc pracy. Zatrudnienie tych osób nie wymaga rozwijania chronionego rynku pracy, ale dostosowania kompetencji i warunków pracy w przedsiębiorstwach. **Priorytet II powinien być w całości poświęcony osobom z niepełnosprawnościami.**
- W przypadku **programów outplacementowych** zwrócono uwagę, że podmioty odpowiedzialne za realizację takich programów nie mają wiedzy na temat sektora ekonomii społecznej jako potencjalnego pracodawcy dla osób 50+. Niezbędne są więc **działania wzmacniające współpracę OWES z WUP**, które są odpowiedzialne za kontraktowanie środków EFS na działania outplacementowe.
- Możliwość zaangażowania osób 60+ z dużym doświadczeniem zawodowym jako mentorów w przedsiębiorstwach społecznych, zwłaszcza na początkowym etapie funkcjonowania firmy, gdzie potrzeba wiedzy, doświadczenia. Mentorzy mogliby być zatrudnieni w OWES lub w ramach przyznanej dotacji na zatrudnienie mentorów w przedsiębiorstwach społecznych.
- Należy w większym stopniu wykorzystać wolontariat pracowniczy jako pokazanie możliwości zaangażowania się w działania w sektorze ekonomii społecznej po przejściu na emeryturę (wykorzystanie kompetencji zawodowych danej osoby, pokazanie różnych możliwości zaangażowania danej osoby w sektorze ES). Osoby przechodzące na wcześniejszą emeryturę, w okresie ochronnym, mogły by poprzez wolontariat pracowniczy poznać możliwości dla ich dalszej aktywności zawodowej, przygotować sobie miejsce w sektorze ES.
- PES powinny docierać do osób starszych (60+), których potencjał jest obecnie wytracany (np. osoby te mogą być zaangażowane w obszar dotyczący ginących zawodów, aktywność odnoszącą się do działalności hobbystycznej, obszaru związanego ze „slow” życiem – zwolnienie tempa życia). Osoby te często nie posługują się internetem i nie wiedzą, gdzie szukać informacji o możliwym zaangażowaniu społecznym i zawodowym w sektorze ekonomii społecznej.
- Miejsca pracy powinny być dostosowane dla osób 50+/60+ do ich kondycji fizycznej (przekwalifikowania osób do prac lżejszych, mniej angażującej fizycznie).
- Osoby 50+/60+ mogą być aktywne w sektorze srebrnej gospodarki. Należy szukać nisz i działań innowacyjnych w srebrnej gospodarce. W tym kontekście należy wziąć pod uwagę to, że osoby starsze mogą uczestniczyć w PES lub tworzyć takie, które oferowałyby usługi jakich potrzebują osoby w tym wieku (świadczenie usług wynikających z potrzeb osób znajdujących się w podobnej sytuacji społeczno-zawodowej).

3.4. Uwagi i komentarze do Priorytetu 3. Tworzenie miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w przedsiębiorstwach społecznych

W kontekście wsparcia tworzenia miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dużą uwagę przykładano do nowych usług dla PS:

- **wspieranie PS przez opiekuna z ramienia OWES** (usługa OWES), w tym w zakresie prowadzenia reintegracji w PS,
- **OWES powinien oferować usługi wsparcia** w zakresie:
 - przygotowania indywidualnego planu reintegracji osoby zatrudnionej w PS (plan ten powinien być przygotowywany wspólnie z osobą reintegrowaną),
 - trenera pracy lub innego specjalistę wspierającego osobę reintegrowaną w miejscu pracy PS (w przypadku tego rodzaju wsparcia pojawiło się pytanie o możliwe źródła finansowania tego typu usługi),
 - finansowanie tych usług przez OWES może odbywać się np. w formie bonu reintegracyjnego.
- Uczestnicy spotkań zadali także pytania o zasadność angażowania OWES-ów w działania reintegracyjne w PS (pojawiały się pytania o to czy OWES posiada odpowiednie kompetencje). Wskazano przy tym, że być może zasadne byłoby nawiązywanie współpracy PS z istniejącymi jednostkami reintegracyjnymi, które mają wykwalifikowaną kadrę (rola OWES ograniczałaby się wtedy do finansowania takich usług i nadzoru nad ich jakością).
- **Pojawiły się pytania o zasadność tworzenia indywidualnych planów reintegracji pracowników PS.** Uczestnicy spotkań mieli obawy co do funkcjonalności tych planów - zgłaszano uwagę, że mogą one spełniać fikcyjną rolę, tak jak obecnie podobne plany reintegracji w WTZ (nie są one realizowane i nie odnoszą się do realnej zmiany sytuacji danej osoby).
- W kontekście prowadzenia reintegracji społecznej i zawodowej przez PES/PS należałoby rozważyć **możliwość gospodarowania nadwyżką budżetową w danym PES/PS nie tylko na reintegrację społeczną i zawodową oraz rozliczanie tych środków w okresie maksymalnie 3-letnim.**
- Wskazane jest ograniczenie możliwości przedłużania okresu realizacji planu reintegracyjnego powyżej 36 mies., np. tylko w przypadku niepełnosprawności czy osoby uzależnionej po leczeniu odwykowym okres obowiązywania planu mógłby być wydłużony (przy czym niepełnosprawność czy uzależnienie jest tu traktowane jako sytuacja wpływająca na „ograniczenia” danej osoby w sposób trwały, stały).
- Należy również dokładnie przemyśleć i przeanalizować ścieżkę postępowania w odniesieniu do przedsiębiorstwa społecznego po zakończeniu okresu (maksymalnie 36 mies.) wdrażania programu reintegracji – niezbędne jest tu **elastyczne podejście**. Sytuacja każdego przedsiębiorstwa społecznego będzie inna (np. co ze spółdzielnią socjalną, która powstała w 2006 roku i nie ma potencjału/możliwości/potrzeby zatrudniania kolejnych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym).
- Można także przemyśleć kwestię wprowadzenia zewnętrznego niezależnego „arbitra”, który określałby czy dana osoba jest zagrożona wykluczeniem społecznym oraz wspierał opracowanie Indywidualnego Programu Reintegracji (podobne próby, np. w postaci profilowania osób

bezrobotnych przez urzędy pracy, były już czynione i nie przyniosły zakładanych efektów – w Wytycznych CT9 wycofano się z nich).

3.4.1. Uwagi i pytania dotyczące statusu przedsiębiorstwa społecznego

- Czy definicja przedsiębiorstwa społecznego winna obejmować podmioty prowadzące działalność odpłatną w sferze zadań pożytku publicznego (zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie)?
- Czy nie jest to zbyt szerokie otwarcie statusu przedsiębiorstwa społecznego (w kontekście np. organizacji pozarządowych prowadzących wyłącznie działalność odpłatną pożytku publicznego w formie projektów finansowanych/współfinansowanych ze środków publicznych, które nie prowadzą działalności ekonomicznej nastawionej na działania na rynku)?
- Czy można w jakiś sposób uelastyczyć wymóg zatrudnienia na 1/2 etatu w odniesieniu do statusu przedsiębiorstwa społecznego, np. w pierwszym roku działalności PS 1/4 etatu w zależności od specyfiki i sytuacji podmiotu (np. zatrudnienie 10 osób z niepełnosprawnościami/chorych psychicznie w spółdzielni socjalnej na 1/4 etatu ze względu na schorzenie i sytuację życiową tych osób nie ma możliwości zatrudnienia w większym wymiarze czasu pracy)?
- Położenie nacisku na elastyczne i indywidualne podejście do każdego przedsiębiorstwa społecznego (patrz przykład powyżej),
- Czy istnieje możliwość wprowadzenia terminów przejściowych dla podmiotów starających się/posiadających status PS – w kontekście dojścia do pełnego statusu PS? Należałoby się zastanowić nad tym, czy nie należy wprowadzać wymagań dotyczących statusu PS stopniowo (w odniesieniu do konkretnego PS bądź w odniesieniu do wszystkich PS). W takim wypadku należałoby też wzmocnić mechanizmy zabezpieczające system wsparcia PS (OWES-y, ROPS-y), tak, aby miały one realne narzędzia wpływania na otrzymanie i utrzymanie statusu PS,
- Dopuszczenie możliwości uzyskania statusu PS przez jednostkę wyodrębnioną, ale nieposiadającą odrębnej osobowości prawnej. Postulat ten motywowany jest sytuacją dużych organizacji, działających na terenie całego kraju, dla których spełnienie warunków nadania statusu Przedsiębiorstwa Społecznego dla całej organizacji jest nie możliwe, ale było by to możliwe dla części tej organizacji.
- Określenie wprost, że celem przedsiębiorstwa społecznego nie jest tylko prowadzenie działań reintegracyjnych. Należałoby dookreślić, że celem Przedsiębiorstwa Społecznego jest prowadzenie działań reintegracyjnych i/lub świadczenie usług społecznych użyteczności publicznej.
- Doprecyzowanie kwestii związanych z określeniem w statucie zasad partycypacji pracowniczej w przedsiębiorstwach społecznych. Zdarzają się sytuacje, że w postępowaniu rejestrowym Sądy wymagają wpisania takiego ciała jako organu statutowego danego podmiotu. Należałoby wprost określić, rolę i status takiego ciała konsultacyjnego.
- Wsparcie rozwoju sektora ekonomii społecznej powinno dotyczyć także szeregu rozwiązań związanych z preferencjami podatkowymi. Podmioty ekonomii społecznej nie tylko realizują zadania w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, ale także przez swoje działania przyczyniają się do rozwoju społeczności lokalnej. Dlatego też, warto pochylić się nad rozwiązaniami premiującymi rozwój lokalnej ekonomii społecznej.
- W trakcie spotkań ważną kwestią były również propozycje zapisów dotyczące finansów przedsiębiorstw społecznych:
 - przeznaczenie zysku na działalność statutową:

- rozwój organizacji np. zwiększenie parku maszyn, inwestycje prorozwojowe – dotyczy głównie podmiotów posiadających status OPP,
- rozwój działalności pożytku publicznego, odpłatnej i nieodpłatnej,
- działalność reintegracyjną,
- dopuszczenie możliwości kumulacji nadwyżki bilansowej w celach rozwojowych PES, np. przez trzy lata na duże inwestycje.

- Dyskutowano także o sytuacji przekazania nadwyżek bilansowych uzyskanych przez spółkę non profit założoną przez organizacje pozarządowe. Wniesiono postulat, aby nadwyżka była możliwa do przekazania organizacji pozarządowej będącej udziałowcem/akcjonariuszem takiej spółki na działalność społeczną/statutową, bez dodatkowego obciążenia podatkowego.

Inne zgłaszane uwagi:

Dla rozwoju sektora ekonomii społecznej w Polsce należało by wprowadzić wprost rozwiązania:

- wsparcie dla PES nieprowadzących działań ekonomicznych,
- wsparcie dla PES powinno być rozdzielone na wsparcie doradcze i dotacyjne. PES powinien móc skorzystać z każdego rodzaju wsparcia osobno lub łącznie,
- wzmocnienie działań wspierających współpracę pomiędzy PES poprzez wsparcie doradcze i/lub dotacyjne dla klastrów, w szczególności dla konsorcjów spółdzielczych.

4 Uwagi do obszaru II. Solidarna wspólnota lokalna - Udział ekonomii społecznej w rozwoju lokalnym i rozwoju usług społecznych

- **Uczestnicy spotkań pozytywnie przyjęli propozycję tworzenia lokalnych programów rozwoju społecznego** i zintegrowanie dotychczasowych kilku lokalnych programów/ strategii w sferze społecznej w jeden duży program. Wskazywano przy tym, że jeden program daje szansę na synergię działań, wpływa na nową jakość w planowaniu i realizacji usług społecznych, pozwala na łączenie potencjałów (z różnych sektorów i branż) oraz na łączenie interesów. Podkreślano przy tym, że planowanie usług (zapotrzebowania na usługi i ich potencjalnych realizatorów) może pozytywnie wpłynąć na tworzenie nowych, lokalnych podmiotów ekonomii społecznej/przedsiębiorstw społecznych, które będą mogły zająć się zaspokojeniem potrzeb w tym zakresie.
- **Postulowano, aby zmienić kolejność obszarów w KPRES i obecny obszar II. Solidarna wspólnota lokalna wskazać jako obszar I.** Zakres obszaru dotyczącego solidarnej wspólnoty lokalnej jest szeroki i mocno oddziałuje na sektor ekonomii społecznej (poprzez funkcję stymulującą tworzenie PES/PS oraz współdziałanie w planowaniu rozwoju usług społecznych i programowaniu rozwoju społecznego i szerzej – lokalnego).

4.1 Uwagi i komentarze do Priorytetu 1. Zwiększenie udziału mieszkańców wspólnot w programowaniu polityki rozwoju lokalnego

Niektórzy uczestnicy spotkań byli sceptycznie nastawieni do propozycji tworzenia lokalnych programów rozwoju społecznego (LPRES) widząc je głównie przez pryzmat istniejących programów i ich wykonalności.

Generalnie większość uczestników warsztatów odnosiła się pozytywnie do idei tworzenia jednego dokumentu strategicznego w miejsce kilku innych, które do tej pory zwykle były nieskuteczne, czy niewykonywalne, „martwe”.

W kontekście lokalnych programów rozwoju społecznego Uczestnicy spotkań zgłaszali następujące uwagi i komentarze:

- **LPRS powinien być tworzony odrębnie na poziomie gminy i powiatu oraz powinien mieć przede wszystkim charakter operacyjny i być jasno napisany** (zrozumiały dla mieszkańców).
- Należy brać pod uwagę okres przejściowy (*vacatio legis*) w przypadku tworzenia nowego, zintegrowanego lokalnego programu rozwoju społecznego, także uwzględniając wygaszanie, bądź okres obowiązywania obecnie funkcjonujących różnych programów/strategii społecznych na poziomie danego samorządu („różne prędkości”, okresy obowiązywania poszczególnych programów i strategii).
- W trakcie przygotowywania LPRS należy zadbać o to, aby nie zgubić resortowości (rozumianej jako obszary tematyczne, a nie konkretne obszary/resorty/ branże powiązane ze ściśle przypisanymi im środkami finansowymi).
- Tworzenie tak dużego programu (obszernego co do zakresu, bo obejmującego wiele branż, obszarów tematycznych w sferze społecznej) może być czasochłonne, będzie to mozolny proces (zapewne będzie na to wpływać także partycypacyjny proces jego tworzenia – włączenie różnych interesariuszy, konsultacje).
- Pojawiały się także głosy, że przygotowanie jednego, dużego programu będzie bardzo trudne zwłaszcza dla małych samorządów (brak zasobów, potencjału w samorządach). O wiele łatwiej będzie tworzyć Program wspólnie z mieszkańcami i PES/PS w większych samorządach, gdzie jest więcej podmiotów/ organizacji pozarządowych i więcej aktywnych mieszkańców. Należy także włączyć sołectwa i sołtysów w proces prac nad LPRS (na obszarach wiejskich, gdzie partycypacja w programowaniu jest większym wyzwaniem niż w miastach, także z braku organizacji pozarządowych).
- **Pozytywnie przyjęto założenie dotyczące partycypacyjnego przygotowania LPRS.** Udział NGO/PES/PS w tworzeniu (a nie tylko konsultowanie) LPRS powinien być jasno zagwarantowany w KPRES i ustawie o ekonomii społecznej i solidarnej. Jednocześnie wskazywano, że proces partycypacyjny jest trudny, że na poziomie lokalnym zdarzają się konflikty utrudniające partnerstwo i dyskusję przy jednym stole. Zwracano uwagę, że niezbędni są animatorzy procesu tworzenia lokalnych partnerstw pracujących partycypacyjnie nad LPRES. Wskazywano, że taką rolę mogłyby pełnić OWES lub ROPS (szczególnie w samorządach, w których są konflikty).
- Samorządy (samorządowcy) będą potrzebowali wsparcia (wiedza, kompetencje) w tworzeniu LPRS. Edukacja dotycząca tworzenia LPRS (partycypacyjny proces prac nad programem) jest potrzebna dla wszystkich interesariuszy zaangażowanych w jego przygotowywanie (samorządów, PES/PS, organizacji pozarządowych i innych instytucji, mieszkańców). Jest to także element oddolnego wzmocnienia lokalnych społeczności w zakresie programowania.

- Działania edukacyjne powinny także odnosić się do podnoszenia świadomości (samorządów, innych interesariuszy) w zakresie roli przedsiębiorców społecznych w rozwoju lokalnym,
- Należałoby włączyć w proces przygotowywania LPRS wszystkie ciała dialogu społecznego funkcjonujące na danym szczeblu jednostki samorządu terytorialnego np. Rad Działalności Pożytku Publicznego, Społecznych Rad ds. Osób Niepełnosprawnych. Z pośród tych ciał doradczych powinno się powołać w tym celu zespół interdyscyplinarny, którego głównym celem było by dbanie o spójność społeczno-gospodarczą w ramach działań wynikających z LPRS.
- Kluczowe znaczenie ma przekazanie większej odpowiedzialności za przygotowanie tych programów stronie społecznej (organizacjom, ruchom społecznym, inicjatywom nieformalnym). W takim ujęciu samorząd powinien nakreślać ramy (np. budżetowe), moderować i wspierać cały proces, natomiast nie podejmuje decyzji.
- Wyzwaniem będzie zapewnienie w pracy nad dokumentem reprezentacji środowisk wykluczonych, które zwykle nie angażują się w tego typu prace. Istnieje realne ryzyko pominięcia ich perspektywy, potrzeb przy uspołecznieniu procesu. Jest to paradoksalnie zadanie dla samorządu, aby zatroszczył się o udział przedstawicieli tych środowisk w dyskusji.
- Pozytywnie przyjęto powiązanie programu z wieloletnią prognozą finansową, gdyż zwiększy do prawdopodobieństwo realizacji konkretnych przedsięwzięć. Jednocześnie zwrócono uwagę, że ograniczona ilość środków w budżetach samorządowych może spowodować, że działania będą zawężane, dostosowane do możliwości budżetowych. Pojawił się także pomysł, by w budżecie programu ujmowane były również środki podmiotów innych niż JST (np. podmiotów ekonomii społecznej, które chciałyby dołożyć własne środki do realizacji programu). Pojawiła się także obawa, że pomimo tego, że zintegrowanie LPRS z wieloletnią prognozą finansową jest dobrym rozwiązaniem, to sytuacja ta może wpłynąć na ograniczenie obszarów społecznych w programie.
- Konieczne jest planowanie finansów i wskazanie w LPRS planów finansowych co do kwot przeznaczonych na **realizację Programu w perspektywie trzyletniej**.
- **Należy wprost wskazać, że w LPRS musi znaleźć się zapis dotyczący zlecenia/kupowania usług społecznych oraz usług w zakresie rozwoju lokalnego od PES/PS.** Jednocześnie pojawiały się głosy, że LPRS będą funkcjonować w oparciu o zlecenie usług PES/PS, ale tylko w sytuacji gdy podmioty te będą działały na lokalnym rynku usług.
- **Program współpracy z organizacjami pozarządowymi powinien być ściśle skorelowany/powiązany z LPRS.** Część uczestników wskazywała, że może on być elementem LPRS (zwłaszcza podkreślano, że zintegrowanie programu współpracy z LPRES spowodowałoby, że planowanie współpracy z organizacjami pozarządowymi miałoby także perspektywę trzyletnią, a roczne programy współpracy nie sprawdzają się). Część uczestników wyraziła zdanie, że nie musi bezpośrednio wchodzić w jego skład, gdyż nie wszystkie NGO to PES, bądź nie wszystkie NGO działają w zakresie realizacji usług społecznych bądź rozwoju lokalnego.
- ROPS może wspierać samorządy w przygotowywaniu LPRS:
 - edukować - prowadzić szkolenia, doradztwo,

- animować tworzenia LPRS,
 - monitorować przyjmowanie LPRS (zbierać informacje nt. samorządów, w których przyjęto LPRS).
- Pojawiły się także pytania o to czy LPRS będzie programem obowiązkowym dla samorządów i czy będą jakieś sankcje za jego nieuchwalenie.
 - W kontekście osiągnięcia wskaźnika rezultatu (2%) wzrost udziału środków z budżetu JST, przeznaczanych na zlecenie świadczenia usług społecznych użyteczności publicznej i realizacji zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego, podmiotom ekonomii społecznej należy jasno wskazać kto będzie odpowiedzialny za monitorowanie poziomu osiągania tego wskaźnika (czy np. Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej MRPiPS), sposobu pozyskiwania tych danych (np. GUS, dane Ministerstwa Finansów dot. budżetów samorządów) i stałego okresowego monitorowania stopnia osiągnięcia wskaźnika (np. coroczny monitoring). Należy także zadbać o to, aby podejmowane były działania wzmacniające wzrost i osiągnięcie zakładanego wskaźnika przede wszystkim poprzez przekazywanie informacji przez MRPiPS i animowanie podejmowania działań (np. edukacyjnych) w samorządach.
 - Pojawił się również pomysł, aby wprowadzić mechanizm budżetu partycypacyjnego dla docelowych 2%. Wskazano na kilka mechanizmów, które mogą zwiększyć szanse na programy, które nie będą martwe:
 - powołanie zespołu konsultacyjnego, składającego się z przedstawicieli różnych środowisk – nacisk na stałą współpracę, reprezentatywność zaproszonych osób/ instytucji
 - powiązanie programu społecznego z programami gospodarczymi i planowaniem przestrzennym,
 - selektywność programu: wybór ograniczonej liczby priorytetów (unikanie programów, które dotyczą wszystkiego),
 - angażowanie do pracy osób odpowiedzialnych za poszczególne obszary,
 - angażowanie członków społeczności przez odwoływanie się do konkretnych problemów, które ich dotyczą bądź mogą dotyczyć,
 - wprowadzenie mechanizmów monitorowania postępów, ewaluacji, rozliczania się publicznego władz z postępów we wdrażaniu, osiąganiu celów,
 - określenie wskaźników liczbowych dla kluczowych rezultatów (choć tu trzeba uważać na ryzyko fetyszyzacji wskaźników).

W toku dyskusji warsztatowych nie zabrakło postaw bardziej sceptycznych wynikających ze zdefiniowania zagrożeń, które także wybrzmiewają w projekcie KPRES, a są to:

- ryzyko powstawania dokumentu formalnego, pozornego, który nie ma przełożenia na rzeczywistość,
- zapisywania w dokumencie dotychczasowych działań, sankcjonowanie dotychczasowej praktyki dotyczącej np. podziału środków dla NGO (znowu najwięcej na sport),
- zlecenie tworzenia dokumentu ekspertom zewnętrznym,
- ryzyko pozornych konsultacji społecznych.

Jednocześnie uznano za kluczowe wpisanie do ustawy mechanizmów mających na celu zachowanie wysokiej jakości programów oraz autentycznej wykonalności założeń w nich zawartych np. poprzez wprowadzenie obowiązku recenzowania tych dokumentów przez zewnętrznych ekspertów i/lub przez JST wyższego szczebla.

Oprócz powyższego, ważną kwestią byłoby udzielenie odpowiedzi w KPRES na poniższe pytania:

- Czy tworzenie LPRS będzie obowiązkowe dla każdego samorządu? Jakie przewiduje się sankcje za nie przyjęcie LPRS a jakie za niewykonywanie LPRS?
- Jak uniknąć zagrożenia kopiowania i scalania dotychczasowych różnych programów w jeden LPRS?
- W jaki sposób połączyć interesy różnych grup społecznych, branżowych, grup osób zagrożonych wykluczeniem społecznym? Środowisko osób wykluczonych zwykle nie angażuje się w tego typu działania, dlatego należy się zastanowić w jaki sposób zminimalizować ryzyko pominięcia ich potrzeb i perspektywy.?
- Jak zwiększyć skuteczność konsultacji? W jaki sposób przygotować społeczność lokalną do współtworzenia dokumentu?

4.2 *Uwagi i komentarze do Priorytetu 2. Rozwój usług społecznych użyteczności publicznej oraz zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego*

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych **generalnie wyrazili pozytywną opinię odnośnie zwiększenia możliwości współpracy samorządów z PES**. Część uczestników postulowała aby w procesie współpracy samorządu z PES większą rolę pełniła sfera społeczna np. poprzez wpływ lokalnych rad pożytku publicznego na proces decyzyjny w zakresie przyznawania realizacji usług sektorowi obywatelskiemu.

W toku dyskusji wyrażone zostało też zdanie, aby katalog usług społecznych użyteczności publicznej nie był ograniczony, ale obejmował sfery pożytku publicznego określone w art. 4 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Ponad to w zakresie rozwoju usług społecznych i zadań publicznych w obszarze rozwoju lokalnego pojawiały się następujące komentarze i uwagi:

- Poparcie dla obowiązku stosowania w pierwszej kolejności tych trybów zakupów, które preferują PES jako dostawców usług, ważne jest preferowanie tych trybów zakupów, które będą wspierać lokalnych wykonawców, zamiast wykonawców spoza samorządu.
- Obawy co do gotowości sektora PES (skala działań, rodzaj działań) do tego by odpowiedzieć na zamówienia/konkursy samorządów (zwłaszcza w małych gminach).
- Zwracano uwagę na brak zaufania JST do PES (w kwestii jakości usług i rozliczeń finansowych). Sygnalizowano także, że NGO często muszą realizować działania wg bardzo niskich stawek finansowych dyktowanych przez samorządy i należałoby wprowadzić mechanizmy, które takie sytuacje wyeliminują. Pojawił się pomysł minimalnej stawki za usługę powiązanej z minimalnymi kosztami pracy.
- Zwracano uwagę na brak dostępu PES do wiedzy nt. różnych instrumentów wsparcia, również do zamówień. Ważna będzie więc rola OWES w docieraniu do PES z informacją o nowych możliwościach.
- Obawy co do zlecania/ kupowania przez samorząd usług społecznych (wskazanych w LPRS) od PES/PS:

- w sytuacji gdy samorząd zdecyduje się zlecać dane usługi (zadania publiczne) w trybie otwartego konkursu ofert (na podstawie ustawy o działalności pożytku publicznego – realizacja w trybie działalności nieodpłatnej bądź odpłatnej pożytku publicznego) będzie to oznaczało, że PS prowadzące tylko działalność gospodarczą w danym obszarze nie będą mogły wziąć w nich udział (będą wyłączone).
- Należy wypracować algorytm określania przez JST trybów wyboru realizatora usług społecznych użyteczności publicznej. Samorząd preferując realizację poszczególnych zadań przez PES/PS musi mieć dobrą orientację w stanie lokalnego rynku ekonomii społecznej, jednak nie może mieć zablokowanych możliwości realizacji zadania w przypadku, kiedy żaden tego typu podmiot nie podejmie się realizacji danej usługi. Wydaje się zatem, że dobrym rozwiązaniem jest na etapie tworzenia programu opracowanie sposobu wyboru trybu (w zależności od faktycznie zaistniałej sytuacji – np. od trybu 1 powierzenie zadania PES/PS, a w przypadku niepowodzenia zamówienie z klauzulami, a w przypadku niepowodzenia realizacja samodzielna), a nie sztywne przypisanie poszczególnym zadaniom wymienionym w LPRS jednego trybu zlecenia/zakupu usługi.
- Należy zadbać o to, aby w KPRES zapisy dotyczące trybów wyboru sposobu realizacji zadań publicznych były jasne, klarowne i ograniczające pole do nadinterpretacji.
- W przypadku partnerstwa publiczno-społecznego należy doprecyzować zapisy w KPRES i zadbać o transparentność wyboru partnera społecznego w wyniku negocjacji (zapis dotyczący transparentności powinien być jednoznacznie wskazany w KPRES).
- W zapisach KPRES powinno być jasno, jednoznacznie wskazane, które tryby w jaki sposób powinny być wybierane w przypadku zlecenia usług społecznych wskazanych w LPRS – pierwszeństwo trybu w oparciu o otwarty konkurs ofert i tryb negocjacyjny, następnie jeżeli po analizie potencjału i możliwości zlecenia wyniknie, że nie ma lokalnych podmiotów ES/PS świadczących tego typu usługi w ramach ich działalności nieodpłatnej bądź odpłatnej pożytku publicznego, to powinno być rozpatrywana możliwość zawiązania partnerstwa publiczno-społecznego, a następnie PZP (z preferencjami dla lokalnych PES/PS).
- Zlecenie/ kupowanie usług powinno obejmować okres 3 lat, a nie jednego roku – przyczyni się to do budowania stabilności działania lokalnych PES/PS (zagwarantowanie realizacji usług przez dłuższy czas, inwestowanie w rozwój danego PES/PS). Dodatkowo należy pamiętać o wysokości środków przeznaczanych na zakup danej usługi (szacowanie wartości usługi przy uwzględnieniu stawek w ramach umowy o pracę).
- W KPRES należy wpisać: obowiązkowe działania edukacyjne (w zakresie trybów wyboru i sposobów realizacji zadań publicznych) dla JST i PES/PS, ale także RIO i KIO (wiele samorządów obawia się kupowania usług w PES/PS i kontroli RIO).
- Wskazane byłoby wprowadzenie mechanizmu zachęcającego JST do zlecenia/kupowania usług społ. i usług w zakresie rozwoju lokalnego w PES/PS – uczestnicy jednego ze spotkań zaproponowania, aby był to np. zwrot podatku VAT do JST. Dodatkowo należy edukować samorządy nt. roli i wagi podmiotów ekonomii społecznej w kontekście zatrudnieniowym, także w odniesieniu do stawek

stosowanych w PES/PS uwzględniających zatrudnianie osób na podstawie umów o pracę. Warto odwoływać się przy tym do idei samorządu społecznie odpowiedzialnego.

- Samorządy powinny mieć aktualne informacje o stanie sektora ekonomii społecznej - tj. o tym jakie podmioty ES funkcjonują na terenie danego samorządu oraz jakie usługi świadczą.
- Rekomendowano, aby w ustawie prawo zamówień publicznych znalazł się zapis odnoszący się do preferencji dla kupowania usług społecznych od lokalnych PES/PS (w trybie podprogowym, jak i w zamówieniach publicznych).
- Należy tworzyć modele biznesowe odnoszące się do działalności PES/PS w obszarze usług społecznych (np. usługi niszowe), aby zwiększyć stabilność podmiotów, ale także konkurencyjność usług świadczonych przez nie. Jednocześnie zauważono, że zwiększenie rynku usług zleczanych/kupowanych od PES/PS (popyt na usługi świadczone przez PES/PS) powinno wpłynąć na podaż tych usług.
- W przypadku zadań/ działań w zakresie rozwoju lokalnego zwrócono uwagę na brak trybu negocjacyjnego, który powinien być możliwy także przy tego rodzaju zadaniach (nie tylko w przypadku usług społecznych).

W toku dyskusji nad założeniami KPRES poza powyższymi zagadnieniami wyklarowały się jeszcze dodatkowe pytania:

- Przy założeniu fakultatywności trybów zlecenia zadań, w jaki sposób zwiększyć prawdopodobieństwo stosowania narzędzi społecznych przez samorząd w miejsce procedur określonych w PZP?
- Jak wdrożyć działania edukacyjne obejmujące samorząd i społeczność lokalną w zakresie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych i korzyści płynących z odpowiedzialnych społecznie działań samorządu?

4.3 Uwagi i komentarze do Priorytetu 3. Włączenie podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej w procesy rewitalizacji

4.3.1. Uwagi dotyczące sieci współpracy OWES - LGD

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych zwrócili uwagę, że w niewielu regionach nawiązana została współpraca OWES-LGD, co wynika z różnego obszaru terytorialnego, samodzielności finansowego każdego z podmiotów oraz innej strategii działania.

- Krytyczne nastawienie do idei wzmocnienia współpracy OWES z LGD wśród uczestników wynika z kilku czynników:
 - nie zawsze na terenie działania OWES jest LGD. Dotyczy to szczególnie OWES działających wyłącznie na terenach miejskich (np. na Śląsku, m.st. Warszawa),
 - LGD postrzegają ekonomię społeczną jako swoistą konkurencję, podobne działania mogą być kierowane do podobnej grupy docelowej,
 - LGD zwykle mają słabą diagnozę potrzeb społecznych, nie czują się zobowiązane do zajmowania się obszarem związanym z ekonomią społeczną,

- LGD nie chcą współpracować z OWES i sektorem ES. Uczestnicy spotkania (Częstochowa) nie potrafili przywołać żadnej dobrej praktyki takiej współpracy z terenu swoich województw, co ich zdaniem wynika przede wszystkim z niskiego potencjału LGD i sektora ES na obszarach wiejskich.

Chcąc zwiększyć zainteresowanie ekonomią społeczną wśród LGD należałoby zintensyfikować działania animacyjne, informacyjne i edukacyjne skierowane do tych podmiotów:

- w celu zwiększenia współpracy zwrócono uwagę na konieczność włączenia LGD w Regionalne Komitety Rozwoju Ekonomii Społecznej,
- wskazane jest, aby ROPS w ramach swojego działania (sieciowanie OWES) uwzględnił zaangażowanie LGD, stąd wskazane jest dodanie do nazwy działania III.1 ROPS,
- ważne byłoby wypracowanie przez ROPS, OWES i LGD wspólnego modelu działania w społeczności lokalnej z dostępem do wspólnej bazy PES, inicjatyw i liderów społecznych, czego efektem byłaby mapa sektora ekonomii społecznej w gminach w celu zwiększenia zdolności do współpracy międzysektorowej i międzyinstytucjonalnej w procesach rewitalizacji,

Zdaniem uczestników najskuteczniejszą metodą oddziaływania na LGD jest tworzenie odpowiednich zapisów w PROW. Istnieje jednak ryzyko pozornych, wyłącznie formalnych partnerstw OWES i LGD.

W zakresie współpracy OWES i LGD (współpraca dotycząca animacji i tworzenia PES/PS) należy:

- bazować na sprawdzonych i funkcjonujących rozwiązaniach, np. dobre praktyki w zakresie współpracy w woj. kujawsko-pomorskim czy woj. wielkopolskim,
- rozsądnie je planować w oparciu o rozeznanie potencjału, możliwości i zainteresowania LGD ekonomią społeczną (należy także rozważyć tu włączenie ROPS bądź Urzędu Marszałkowskiego w animowanie tej współpracy),
- wprowadzić rozwiązania (mechanizm) konsultowania lokalnych strategii rozwoju (przygotowywanych przez LGD) z OWESami bądź Regionalnymi Komitetami Rozwoju Ekonomii Społecznej bądź ROPS, by zapewnić w nich odniesienie do ekonomii społecznej i pobudzać rozwój lokalny w oparciu o PES/PS. Takie samo rozwiązanie powinno być także prowadzone na poziomie programów rewitalizacji, które także powinny być konsultowane z OWES/ RKRES/ROPS w aspektach odnoszących się do kwestii spójności społecznej,
- pamiętać, że cele LGD są jasno zdefiniowane i nie są one tożsame z OWES, przy czym można próbować generować współpracę pozwalającą każdej ze stron osiągać swoje cele (przykładem mogą być osoby posiadające powyżej 2 ha przeliczeniowych). Były podejmowane próby generowania współpracy przez odpowiednie określanie kryteriów (premiujących), lecz wnioskodawcy unikają ryzykowanych obszarów, nawet za cenę niższej liczby punktów,
- zadbać o to, aby OWES i LGD poznały wzajemnie swoje oferty (obecnie często nie znają nawzajem swojej oferty, zakresu usług, grupy docelowej). W tym kontekście mogą się sprawdzić działania koordynacyjne miękkie. Potrzebne jest działanie sieciujące, animacyjne (dotyczy to nie tylko LGD, ale również innych projektodawców),

Zdaniem uczestników nie oznacza to jednak, że nie warto wspierać ES na obszarach wiejskich. Być może warto jednak szukać innych sposobów, np.:

- w większym stopniu bazować na lokalnych zasobach, takich jak OSP, koła gospodyń wiejskich,

- wzmacniać rozwój środowiskowych usług społecznych na obszarach wiejskich (również kierowanych do mieszkańców miast), np. usługi sąsiedzkie, gospodarstwa opiekuńcze. W tym kontekście istotna wydaje się rola JST jako lidera, dbającego o rozwój i jakość tych usług.
- W zakresie wzmocnienia kooperacji pomiędzy OWES i LGD należy zadbać o to, aby wskaźniki były realne – np. nie we wszystkich subregionach gdzie działają OWES funkcjonują LGD (np. duże miasta).

4.3.2. Uwagi odnoszące się do działań związanych z rewitalizacją

- Zwracano uwagę na brak wiedzy w zakresie rewitalizacji oraz możliwości realizacji przedsięwzięć społecznych przez podmioty ekonomii społecznej. Dodatkowo trudnością jest fakt, że rewitalizacja postrzegana jest wyłącznie poprzez aktualnie opracowywane programy rewitalizacji, na podstawie których JST mogą starać się o środki unijne. Zauważono także, że ekonomia społeczna jak i rewitalizacja są postrzegane krótkoterminowo, jedynie jako cel do pozyskiwania środków unijnych, a nie jako środek do realizacji celu jakim jest poprawa jakości życia mieszkańców społeczności lokalnych.
- W przypadku rewitalizacji istotne jest postępowanie według określonej kolejności. W pierwszym kroku niezbędne jest zorganizowanie społeczności lokalnej, a o rozwoju ekonomii społecznej można myśleć dopiero w dalszych krokach.
- Tworzenie PES i PS powinno zakładać przede wszystkim bazowanie na lokalnych zasobach i potencjałach. Należy się wystrzegać przenoszenia potencjalnie „fajnych” modeli biznesowych, lecz nie pasujących do danej lokalizacji.
- Zwrócono uwagę, że rewitalizacja to nowy obszar działalności oraz możliwości zaangażowania PES szczególnie w realizację przedsięwzięć społecznych finansowych z EFS. Trudnością jest nadal postrzeganie rewitalizacji jedynie jako zmiany infrastrukturalnej, nie zaś jako kompleksowego procesu wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji.
- Zauważono następujące trudności we wdrażaniu procesów/programów:
 - ✓ **ze strony JST:**
 - nierównomierny rozwój podmiotów ekonomii społecznej albo ich brak na terenie gminy, stąd brak realizatorów przedsięwzięć społecznych, którzy mogliby być partnerami dla JST,
 - niewystarczające przygotowanie PES do świadczenia usług społecznych dla mieszkańców oraz realizacji projektów społecznych,
 - brak wiedzy wśród pracowników JST w zakresie ekonomii społecznej.
 - ✓ **ze strony PES:**
 - brak wiedzy w zakresie zawartości GPR/LPR w tym zapisów dotyczących realizacji przedsięwzięć społecznych,
 - niewystarczający potencjał administracyjny PES do realizacji projektów.

- **W kontekście zgłoszonych braków i trudności zaproponowano następujące działania:**
 - analiza i interpretacja programów rewitalizacji,
 - obowiązkowe zaangażowanie ROPS, LGD, OWES pełniących rolę pośrednika między władzami, instytucjami wsparcia, podmiotami ekonomii społecznej w zakresie wdrażania programów rewitalizacji,
 - dostarczenie wiedzy JST w zakresie PZP i ustawy o pożytku publicznym w zakresie zlecenia usług podmiotom ekonomii społecznej,
 - identyfikacja „białych plam” na mapie PES i rewitalizacji – interwencja,
 - stopniowe przekazywanie zadań i kompetencji lokalnym liderom,
 - monitoring wdrażanych przedsięwzięć w zakresie rewitalizacji.
- **W toku dyskusji nad włączeniem społeczności lokalnej w proces rewitalizacji oprócz działań zaproponowanych powyżej zwrócono także uwagę na takie kwestie jak:**
 - niezbędne jest, aby w procesie rewitalizacji w pierwszej kolejności zaangażować, zorganizować społeczność lokalną, a w dalszej kolejności dbać o rozwój ekonomii społecznej,
 - w dyskusji nad rewitalizacją powinny aktywnie uczestniczyć PES i NGO.
 - tworzenie PES i PS powinno zakładać przede wszystkim bazowanie na lokalnych zasobach i potencjałach. Należy się wystrzegać przenoszenia modeli biznesowych nie pasujących do danej lokalizacji, potrzeb (w tym potrzeb rynkowych) i możliwości lokalnej społeczności rzecznicstwa interesów PS, liderów PS – w tej chwili są oni mało widoczni. Istotne jest większe zaangażowanie się ROPS i OWES w te procesy. Wymaga to też zdobycia wiedzy o tych procesach w ROPS i OWES,
 - barierą są trudności w zgraniu terminów projektów ERDF i EFS - w efekcie nawet dobre pomysły się rozmijają.

Propozycja zapisu eksperckiego w Priorytecie III do wykorzystania w KPRES

Aby osiągnąć zakładany cel – wyprowadzenie z kryzysu zdegradowanych obszarów, dzięki włączeniu do procesu rewitalizacji podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej oraz organizacji pozarządowych – należy wykonać następujące zadania analityczno – organizacyjne:

Stworzyć „listę białych plam” na mapie rewitalizacji polskich gmin. Zidentyfikować gminy, które mimo występujących w nich kumulacji stanów kryzysowych, nie podjęły lub podjęły bez sukcesu próbę stworzenia programu rewitalizacji.

Przeprowadzić analizę uchwalonych programów rewitalizacji pod kątem uwzględnienia celów społecznych, zakresu przewidzianej w nich partycypacji społecznej i planowanego wykorzystania narzędzi z zakresu ekonomii społecznej.

Organizować zespoły zadaniowe na poziomie powiatów („Lokalne Pracownie Spójności”) oferujące gminom i interesariuszom rewitalizacji (w tym podmiotom ekonomii społecznej i organizacjom pozarządowym) wsparcie w przypadku braku programu lub deficytu uspołecznienia przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Monitorować stan, zakres i jakość uspołecznienia przedsięwzięć rewitalizacyjnych w gminach, w których zidentyfikowano kumulację stanów kryzysowych.

Udzielać wsparcia merytorycznego w tworzeniu programów rewitalizacji i / lub włączaniu partnerów społecznych do trwających już przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Wspierać partnerów społecznych zaangażowanych w proces rewitalizacji w środowiskach wiejskich (m.in. OWES, LGD) w zakresie koordynacji działań i współpracy z gminami.

Upowszechniać dobre praktyki i szkolić interesariuszy w zakresie partycypacyjnego i inkluzyjnego podejścia do rewitalizacji oraz włączania przedsiębiorczości społecznej w proces rewitalizacji.

5 Uwagi do obszaru III. Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna - PES i PS na konkurencyjnym rynku

5.1. Uwagi i komentarze do Priorytetu 1. Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej

- W kontekście postulatów dotyczących instrumentów zwrotnych postulowano, aby **wydużyć okres spłaty zobowiązania, karencji na spłatę zobowiązania, umożliwienie przeznaczenia części pożyczki na tzw. „obrotówkę” oraz stworzenie pożyczek krótkoterminowych z przeznaczeniem na bieżące zobowiązania**. Wyartykułowano wprost potrzebę możliwości uruchomienia pożyczki udzielanej przez JST lub dotacji bezzwrotnej na rzecz PES i PS.
- Potrzebne są **instrumenty finansowe kierowane nie tylko na wzrost zatrudnienia**, lecz również na rozwój instytucjonalny PS (maszyny, zmiana / rozwój profilu działalności, szkolenie kadr). Potrzebne są również pożyczki obrotowe – tutaj istotny jest Fundusz PS uruchamiany ze środków krajowych (drugi obrót po pilotażu w PO KL).
- Potrzebne są niskoprocentowe pożyczki dla PS, choć z uwagi na duże ryzyko ich udzielania trudno oczekiwać, że będą stosowane przez podmioty rynkowe.
- **Należy zwiększyć dostępność do kapitału zwrotnego dla podmiotów ES prowadzących działalność gospodarczą, z możliwością umorzenia części zobowiązania**. Obwarowania dotyczące umorzenia powinny być powiązane zarówno z rozwojem działalności gospodarczej oraz z prowadzonymi działaniami na rzecz rozwoju społeczności lokalnej.
- Wskazane jest **uproszczenie procedur związanych z uzyskaniem zwrotnych instrumentów finansowych** dla PES i PS. Jednocześnie należałoby umożliwić wykorzystanie części tych środków na tzw. „obrotówkę” bez dodatkowych obwarowań związanych z rozliczeniem tych funduszy.
- Należy **nagłośnić uruchomienie regwarancji BGK** dla Banków Spółdzielczych (jak na razie jest bardzo mała wiedza o tym instrumencie). Wydaje się, że może on odpowiedzieć na ważną potrzebę.
- Rynek instrumentów finansowych bardzo szybko się rozwija i pojawiają się nowe instrumenty. Ponadto **istnieje potrzeba elastycznego dostosowywania istniejących instrumentów** do zmieniających się potrzeb. Dlatego **nie ma uzasadnienia dla zapisywania w KPRES szczegółów** dotyczących poszczególnych instrumentów finansowych (np. typów pożyczek, długości spłaty itd.).

- Kluczowym elementem towarzyszącym instrumentom finansowym powinno być **doradztwo dla PS i PES, które pozwalają na zdiagnozowanie potrzeb** danego podmiotu i dobór najbardziej optymalnego źródła finansowania spośród dostępnych instrumentów. Tego typu wsparcie powinny świadczyć OWES, lecz dotychczas nie były w stanie.

Dobrym pomysłem na wsparcie ekonomizacji organizacji pozarządowych są **granty na finansowanie działań związanych z reorganizacją, które miałyby bezpośrednio wspierać ekonomizację** – rozwiązanie to sprawdza się np. w województwie łódzkim.

- Wyzwaniem jest finansowanie kapitału PES/PS, który pozwoli **uruchomić działalność, w szczególności produkcyjną**. Należy podkreślić, że w przypadku działalności produkcyjnej istnieje szansa na generowanie dużo wyższej produktywności niż w usługach, a tym samym znacznie szybszą akumulację kapitału. Nie musi to być wysokospecjalistyczna produkcja, mogą być to też stosunkowo nieskomplikowane, ale istotne dla rynku przedsięwzięcia (np. produkcja z wykorzystaniem różnego rodzaju odpadów).
- Na obecnym etapie rozwoju sektora ekonomii społecznej **bardzo mało realne jest utworzenie funduszy wzajemnościowych**. Wynika to, z jednej strony - z braku współpracy między podmiotami (braku zaufania, braku współodpowiedzialności), z drugiej - z kondycji finansowej PES. Zwracano uwagę, że w pierwszej kolejności PES muszą zobaczyć korzyści ze współpracy, nabrać do siebie większego zaufania, nauczyć się kooperować, a dopiero w dalszej kolejności możliwe będzie budowanie wzajemnościowych instrumentów finansowych.
- Istotną kwestią okazał się problem z PES i PS, które są w sytuacji nie pozwalającej na dalsze funkcjonowanie. **Należy stworzyć fundusz ratunkowy** mający na celu wspieranie PES i PS w trudnościach lub wspierający w likwidacji podmiotu.

5.1.1. Małe granty na ekonomizację

Podczas dyskusji nad tą częścią dokumentu wiele uwag dotyczyło mechanizmu tzw. „małych grantów”.

Zaproponowane w KPRES zapisy dotyczące systemu małych grantów dla PES nie powinny ograniczać się jedynie do analizowania możliwości wdrożenia takiego systemu. **KPRES powinien przewidywać wdrożenie takiego systemu.**

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych proponowali następujące rozwiązania w zakresie tzw. małych grantów na ekonomizację:

- **Dla kogo granty:**
 - dla przedsiębiorstw społecznych, ale także – choć nie było to już tak jednoznaczne – dla innych PES, a zwłaszcza NGO (w tym przypadku proponowano powiązanie przyznania grantu z koniecznością uruchomienia działalności odpłatnej lub gospodarczej).
- **Na co granty:**
 - **katalog powinien być otwarty** (lub jak najbardziej szeroki), gdyż kluczowe są potrzeby PES, przy

czym ważne, by grant przyczyniał się do szeroko rozumianego rozwoju PES. Rozwój ten powinien być zdefiniowany poprzez odpowiednio dobrany wskaźnik, ale na poziomie każdego z PES indywidualnie w powiązaniu z przeznaczeniem grantu,

- **granty nie powinny być powiązane z koniecznością stworzenia miejsca pracy**, gdyż rozwój nie zawsze oznacza nowe miejsca pracy (może oznaczać np. zwiększenie wymiaru etatu dla danej osoby, wzrost przychodów w krótszej lub dłuższej perspektywie czasu, wyższą jakość świadczonych usług, czy dostosowanie księgowości do prowadzenia działalności gospodarczej). Możliwe jest także wspieranie PES i PS poprzez dotacje inwestycyjne np. na pozyskanie nieruchomości,
- granty mogłyby być przeznaczane **na inwestycje, na cele obrotowe, a nawet cele związane z utrzymaniem płynności finansowej**. Wśród bardziej szczegółowych kategorii działań do sfinansowania w ramach grantu wskazywano: promocję PES, specjalistyczne usługi doradcze i szkoleniowe (tu pojawiła się wątpliwość, gdyż usługi tego rodzaju powinny być dostarczane przez OWES), udział w targach branżowych i międzynarodowych, wydatki związane z budowaniem konsorcjów itp.
- **badanie potencjału** pomysłu na rozwój PES i PS w ramach działalności odpłatnej pożytku publicznego i działalności gospodarczej, **testowanie produktu/usługi** na rynku oraz działania związane z księgowym **wyodrębnieniem działalności gospodarczej**.

System mini grantów mógłby być ukierunkowany **także na sprawdzenie potencjału grupy inicjatywnej**. W tym przypadku należało by przyjąć, że OWES w swoich działaniach ma strukturę pozwalającą na prowadzenie Inkubatorów Ekonomii Społecznej. Istotną kwestią w tej sprawie jest sposób rozliczania mini grantów. Możliwe są dwa sposoby rozliczania: poprzez osiągnięcie rezultatu lub poprzez szczegółowe rozliczenie wydatkowania grantu za pomocą dowodów księgowych. Drugi sposób rozliczania został wskazany jako ten, który spełnia jeszcze jedną funkcję oprócz wsparcia rozwojowego, ma także wymiar edukacyjny, gdyż od samego początku uczy sposób rozliczania wydatkowania środków publicznych.

▪ **Kto powinien być operatorem grantów:**

- OWES, co pozwoli uniknąć dezintegracji usług świadczonych na rzecz PES, (choć były też opinie, że operatorem może być ROPS – choć tu od pojawiały się też pytania, czy będzie miał do tego potencjał).

▪ **W jakiej wysokości powinny być granty:**

- najczęściej wskazywano kwoty 20-50 tys. zł, w niektórych propozycjach nawet 100 tys. zł. Pojawił się też inny głos mówiący, że nie powinny być one wyższe niż 5 - 10 tys. zł.

▪ **Źródło finansowania systemu grantów:**

- środki EFS, środki Funduszu Pracy.

▪ **Inne warunki:**

- w przypadku NGO **grant powinien być powiązany z ekonomizacją organizacji pozarządowej** (uruchomieniem działalności odpłatnej lub gospodarczej). To zwiększyłoby szanse na osiągnięcie rezultatu wyznaczonego w KPRES dla obszaru III. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że **ekonomizacja jest procesem wymagającym nie tylko nakładów finansowych, ale**

przede wszystkim kompetencji, dlatego wymaganie uruchomienia działalności odpłatnej lub gospodarczej przez grant może prowadzić do jedynie pozornej zmiany,

- PES nie powinien otrzymywać 100% środków na sfinansowanie swojej potrzeby rozwojowej, ale częściowo partycypować w kosztach, co ma działać motywująco.
- Uczestnicy dyskusji sygnalizowali również, że **wzmocnienie konkurencyjności PES i PS powinno odbywać się dwutorowo. Po pierwsze, za pośrednictwem różnych instrumentów finansowych (uwagi powyżej), po drugie - poprzez działania wzmacniające kapitał społeczny i zakorzenienie PES i PS w lokalnym środowisku.** W ramach wzmacniania potencjału społecznego działania sprzyjające rozwojowi PES i PS mogły by być wyrażone poprzez:
 - wolontariat pracowniczy - uczestnictwo biznesu we wzmacnianiu potencjału kadrowego PES i PS i kompetencji specjalistycznych, branżowych,
 - spółdzielnie uczniowskie - możliwość tworzenia i funkcjonowania spółdzielni uczniowskich w szkołach powinna być wpisana do ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej.
- Należałoby doprecyzować możliwość **przekazania użytkowania nieruchomości lub lokalu przez JST** na rzecz PES i PS poprzez różne formy (umowa dzierżawy, najmu, użyczenia, użytkowania wieczystego). W tym kontekście powinny być doprecyzowane preferencje (preferencyjne warunki) dla PESiS i PS w zakresie dostępu do zasobów lokalowych JST.

5.1.2. Uwagi do działania opracowanie propozycji preferencji podatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej

- Uczestnicy spotkań pozytywnie przyjęli propozycje preferencji podatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej – wskazywali przy tym potrzebę **dookreślenia jakiego rodzaju ulgi podatkowe miałyby być wprowadzone** (np. zwolnienie PES/PS z podatku dochodowego). Sygnalizowali, że w obecnej sytuacji brak jest szczegółowych rozwiązań związanych z preferencjami podatkowymi dedykowanymi do PES i PS.
- **Zwracano uwagę, aby preferencje podatkowe były także dla przedsiębiorców/ firm kooperujących z PES/PS (kupujących usługi, towary).** Należałoby przy tym zadbać o takie rozwiązania, które nie dawałyby pola do nadużyć w tym zakresie.
- **Preferencje i zachęty powinny być także stosowane w przypadku zakupów w PES/PS dokonywanych przez JST** (wciąż skala tych zakupów jest na niskim poziomie).
- **Preferencje podatkowe dla PES i PS powinny dotyczyć:**
 - ulg podatkowych związanych z prowadzonymi działaniami społecznymi,
 - ulg związanych z podatkiem CIT,
 - obniżenie % składek ZUS albo po stronie pracodawcy albo po stronie pracownika,
 - wprowadzenia preferencji podatkowych, zwolnień podatkowych ze względu na rodzaj działań (zwolnienia przedmiotowe) prowadzonych przez PES i PS,
 - rozszerzenie na inne PES i PS możliwości uzyskania zwrotu składek na ubezpieczenia społeczne.
- Należy także przygotować **rozwiązania w zakresie preferencji podatkowych dla sieci PES/PS i franczyzobiorców społecznych**, a nie wyłącznie pojedynczych podmiotów ekonomii społecznej/

przedsiębiorstw społecznych. Pozwoli to na tworzenie sieci kooperacji i realnie pomoże zwiększyć udział sektora ekonomii społecznej w rynku.

- **Przedstawiono także postulat połączenia Działania I.2. Priorytetu I** (Opracowanie propozycji preferencji podatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej) **z Działaniem II.2. Priorytetu I** (Sieci branżowe, kooperacja, konsorcja – w tym spółdzielcze, franczyza społeczna).

5.1.3. Uwagi do działania rozwijanie potencjału innowacyjnego podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej oraz testowanie i skalowanie nowych rozwiązań

Podczas dyskusji nad zakresem obszaru III w odniesieniu do priorytetu dotyczącego zwiększenia konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej podkreślano, następujące aspekty:

- Uczestnicy stawiali pytania o to **jak jest definiowana, rozumiana innowacyjność**. Podczas jednej z dyskusji zgodzono się, że w KPRES należy podkreślić, że chodzi o innowacje w ES, a niekoniecznie o innowacje społeczne.
- Rozwijane innowacji wymaga co najmniej dwóch etapów:
 - **fazy generowania pomysłów**. Tutaj można myśleć o różnych rozwiązaniach stosowanych w praktyce: np. hakatony programistyczne (zawody polegające na generowaniu przez kilkuosobowe zespoły pomysłów na rozwiązanie konkretnego problemu), konkursy na pomysły na rozwiązanie konkretnego problemu, wzmocnienie współpracy z nauką,
 - **fazy wdrożenia najlepszych pomysłów**. Tutaj istotne jest przemyślenie sposobu finansowania. W trakcie dyskusji pojawiły się dwa pomysły:
 - kredyt technologiczny (kredyt na innowacje w PO IR),
 - pomoc zwrotna (*repayable assistance*).
- W zakresie wspierania innowacyjności oraz testowania i skalowania nowych rozwiązań należy wskazać więcej konkretów: cele, rozwiązania, harmonogram, środki wdrożenia,

5.2. Uwagi i komentarze do Priorytetu 2. Wsparcie w rozwoju profesjonalizacji i współdziałania PES oraz współpracy międzysektorowej

Uczestnicy konsultacji odnośnie Działań w ramach Priorytetu II, zwrócili uwagę na następujące kwestie:

- **Działania wskazane w KPRES dot. ekonomizacji organizacji pozarządowych są niewystarczające**. Bardzo trudno będzie osiągnąć wzrost organizacji pozarządowych prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego lub działalność gospodarczą – organizacje są niechętne, boją się prowadzenia tego typu działalności, nie mają potencjału. Należałoby **wzmocnić działania animacyjne** w tym zakresie.
- **Potrzebne są dodatkowe – rynkowe usługi oferowane przez OWES** (czyli oferowane poza projektami), które mogłyby pozwolić im na samowystarczalność ekonomiczną. Wśród potencjalnych usług tego typu wskazano: **outsourcing usług, np. usługi księgowo dla NGO, PES/PS** (z zaznaczeniem, że powinny być to tanie usługi). Przy czym zwrócono uwagę, że nieetyczne byłoby

przyznanie przez dany OWES dotacji dla konkretnego PES/PS, a potem świadczenie na jego rzecz usług księgowych, za które ten PES/PS miałby płacić w ramach przyznanej mu dotacji (być może można byłoby prowadzić zasadę, że po roku od przyznania dotacji OWES mógłby świadczyć usługi rynkowe dla danego PES/PS, którego wspierał).

- **OWES powinny świadczyć także usługi odpłatnie** (a nie tylko usługi nieodpłatne w ramach realizowanych przez nie projektów). Działające rynkowo (przynoszące zyski) PES/PS mogłyby korzystać z odpłatnych usług OWES.
- **Podmioty ekonomii społecznej/ przedsiębiorstwa społeczne korzystające ze wsparcia OWES powinny mieć możliwość otrzymywania voucherów, bonów na zakup doradztwa na rynku** (zwłaszcza doradztwa wysokospecjalistycznego, branżowego).
- **Wskazywano możliwe, różne modele działania OWES:**
 - **powinny przede wszystkim prowadzić działania/usługi animacyjne**, a usługi w zakresie rozwoju przedsiębiorczości/ działalności gospodarczej mogłyby prowadzić wyspecjalizowane, funkcjonujące już centra rozwoju przedsiębiorczości, a dotacje mogłyby przyznawać PUP. W tym wariantcie jasno podkreślano, że OWESy powinny pracować merytorycznie (animować i przygotowywać osoby do założenia PES/PS), a dotacje powinny być przyznawane przez PUP i także tutaj rozliczne,
 - **prowadzą działania animacyjne i w zakresie podstawowego doradztwa** oraz specjalizują się w działaniach wspierających np. tworzenie start-upów, urynkawiania usług/ sprzedaży.
- W przypadku wspierania dotacyjnego PES/PS na infrastrukturę można rozważyć **możliwość współdzielenia wyposażenia przez kilka PES/PS**.
- **Powinna być możliwość przekazywania majątku/ zasobów/ infrastruktury z upadającego, likwidowanego PES/PS do OWES**, który miałby udostępniać te zasoby innym PES/PS.
- **OWES mogłyby przyznawać tzw. „małe granty” na przetestowanie w praktyce współpracy osób, które są w grupie założycielskiej, inicjatywnej PES/PS** (czyli przed zarejestrowaniem działalności osoby z grupy inicjatywnej wykonują zadanie, wspólną inicjatywę w obszarze odnoszącym się do branży/ zakresu działalności ich przyszłego PES/PS i w ten sposób mogą sprawdzić się jako grupa we współpracy).
- **Należy wprowadzić większą elastyczność pracy OWES z klientem**, np. w sytuacji gdy dany klient jest nieobecny przez np. 30 dni, nie ma z nim kontaktu, zostaje wykreślony z grupy osób korzystających z usług wsparcia danego ośrodka.
- Uczestnicy konsultacji zwrócili uwagę, na konieczność wprowadzenia marginesu błędu dla OWES w zakresie tworzenia i funkcjonowania PES. W obecnej sytuacji zakłada się, że 100% utworzonych podmiotów będzie skutecznie działało. Ponadto wskazano na konieczność wzmocnienia kompetencji w PES i PS.
- W kontekście usług wsparcia ekonomii społecznej zwracano uwagę, że rola OWES z powodu wskaźników została ograniczona do podmiotu tworzącego miejsca pracy, co powoduje że działania o

charakterze inkubacyjnym dominują w działalności OWES. Jednocześnie zauważono, że przyznanie dotacji to najprostszy sposób tworzenia miejsca pracy. Zwrócono uwagę, że jeśli OWES mają koncentrować się głównie na przyznawaniu dotacji, a w przyszłości być może również grantów czy bonów szkoleniowych, to ich rola zostanie ograniczona wyłącznie do bycia pośrednikiem, a ta funkcja może być realizowana przez inne podmioty np. powiatowe urzędy pracy.

- Zwrócono także uwagę na **niejasność oczekiwań wobec OWES** w zakresie wspierania ekonomizacji organizacji pozarządowych. Pojawiły się pytania o relacje pomiędzy OWESami a centrami wspierania organizacji pozarządowych.
- Pojawiły się **propozycje rozdzielenia funkcji operatora dotacji od funkcji dostawcy usług w ramach OWES**. Zwrócono uwagę, że w tej chwili działania OWES związane z przyznawaniem dotacji to często działania typowo administracyjne, które mogłyby być realizowane przez powiatowy urząd pracy. Rolą OWES byłoby przygotowanie grupy inicjatywnej i doprowadzenie jej do PUP, a później zapewnienie wsparcia mającego ułatwić przedsiębiorstwu społecznemu funkcjonowanie na rynku i zachowanie trwałości. Takie rozwiązanie, przez część uczestników, uznane były za zbyt skomplikowane. Część natomiast uważała, że jest niezbędne, ponieważ obecnie środki Funduszu Pracy są w niewielkim stopniu wykorzystywane na tworzenie przedsiębiorstw społecznych, co wynika m.in. z dostępności środków EFS na ten cel.
- Zwracano uwagę, że dobrym **rozwiązaniem byłoby roczne ustalanie między PUP a OWES puli środków przeznaczanych na przedsiębiorstwa społeczne**. Wtedy OWES wiedziałyby ile grup inicjatywnych powinien doprowadzić do PUP, a PUP wiedział czego oczekiwać od OWES. W takiej sytuacji ważne jest, by minimalizować ryzyko niewykorzystania środków Funduszu Pracy na przedsiębiorczość społeczną, które w takiej sytuacji ponosiłby PUP. To **rozwiązanie wymagałoby silniejszej współpracy OWES i PUP**. Pożądane byłyby rozwiązania ustawowe w nowej ustawie dotyczącej rynku pracy, nad którą obecnie prowadzone są prace w ramach MRPIPS.
- Jednocześnie podkreślano, że **OWES powinien mieć zagwarantowane środki i instrumenty wsparcia nie tylko związane z inkubacją, ale także z animacją i wsparciem biznesowym**.
- Zwracano uwagę na bardzo **ważną rolę animacji w działaniach OWES**. Raczej przychyłano się do opinii, że animacja powinna służyć inkubacji PES, w tym PS, niż animacji społeczności lokalnej jako takiej. Zauważono jednak, że sytuacja może być różna na obszarach wiejskich (gdzie jest mniejszy dostęp do środków finansowych na działania animacyjne, inicjatywy lokalne itp.) i na obszarach miejskich. Podkreślano, że działania OWES będą musiały być komplementarne do działań związanych z organizowaniem społeczności lokalnej w ramach planowanych Centrów Usług Społecznych.
- **Pomysł, aby usługi wsparcia dla PES/PS włączyć w system wsparcia mikro, małych i średnich przedsiębiorstw został przyjęty pozytywnie**. Należy przy tym uwzględnić:
 - **większe i dłuższe wsparcie merytoryczne dla tych podmiotów** (nie „wrzucać” od razu na „głęboką wodę”) - należałoby przeanalizować doświadczenia OWES pod kątem sprawdzonych, skutecznych rozwiązań i je kontynuować,

- **stopniowe włączenie PES/PS w system wsparcia dla małych i średnich przedsiębiorstw** – początkowo wsparcie poprzez podmioty zorientowane wyłącznie na PES/PS, a z czasem stopniowe przechodzenie do podmiotów zorientowanych na MŚP.
- Zaproponowana w KPRES **propozycja bonów szkoleniowych** oferowane przez OWES nie spotkała się z pozytywnym przyjęciem. Zwracano uwagę, że OWES może zagwarantować (poprzez ekspertów własnych albo zakupionych na rynku) wysoce specjalistyczne szkolenia, skrojone pod potrzeby przedsiębiorstw społecznych i że zrobi to lepiej niż miałyby to zrobić sam przedsiębiorca społeczny, który nie ma doświadczenia w kupowaniu tego rodzaju usług. Dodatkowo zwracano uwagę, że przedsiębiorstwa społeczne często mają potrzeby szkoleniowe nieuświadomione i w tym kontekście rola OWES ma znaczenie, by te potrzeby uświadamiać. W odniesieniu do bonów szkoleniowych zwracano także uwagę na możliwość włączenia się OWES i przedsiębiorstw społecznych w system bonów obowiązujący dla klasycznych przedsiębiorstw tzn. do BUR (bazy usług rozwojowych). Jednocześnie wyraźnie podkreślano ryzyka z tym związane: w systemie BUR często brakuje specjalistycznej oferty odpowiadającej potrzebom przedsiębiorstw i podobnie może być w przypadku przedsiębiorstw społecznych.
- **Ważne jest prowadzenie działań/usług skierowanych bezpośrednio do PES odpowiadających na ich specyficzne potrzeby** (np. związane ze specyfiką instytucjonalną organizacji pozarządowych) – np. prowadzenie księgowości.
- W kontekście wspierania organizacji i ich działalności gospodarczej należy zwrócić uwagę na kwestię związaną z pomocą publiczną.

5.2.1. Uwagi do działania Sieci branżowe, kooperacja, konsorcja – w tym spółdzielcze, franczyza społeczna

- Dużo uwagi podczas konsultacji poświęcono franczyzie. Na razie w części regionów mechanizm ten nie działa. Wydaje się, że trzeba w większym stopniu otworzyć się na adaptowanie w Polsce mechanizmów franczyzowych działających w innych krajach. Można rozważyć nawiązanie współpracy z dużymi franczyzami społecznymi i zaproszenie ich do Polski.
- **Warto też w większym stopniu wykorzystać doświadczenia innych krajów w budowaniu francyz społecznych**, np. UK Social Enterprise opublikowało *The Social Franchising Manual*¹ czy publikacja International Centre for Social Franchising *Investing in Social Franchising*². Poza tym komentowano następujące kwestie:
 - aby rozwijać franczyzy społeczne konieczne jest co najmniej kilka elementów (zapewne więcej, lecz tyle udało się wymyśleć na warsztacie):
 - model biznesowy - sprawdzony, który nadaje się do upowszechnienia i o udowodnionym popycie na świadczone usługi lub produkty,
 - środki na opracowanie zasad działania franczyzy,
 - wdrożenie modelu i bieżące zarządzanie nim.

¹ <https://www.socialenterprise.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=eac7b04d-7dfb-4516-9fc7-542713a6ff0f>

² <http://www.socialimpactconsulting.org.uk/uploads/1/0/1/8/10187028/icsf-social-franchising-complete-report.pdf>

- Zgłaszane propozycje w zakresie wsparcia merytoryczne zrzeszania się w ES:
 - **minimalizowanie ryzyka w przypadkach wejścia na nowe nieznane rynki** (nowe produkty zrzeszenia) - zakup towarów, testowanie, udział podmiotów pośredniczących w sprzedaży (pośrednicy handlowi ES, opłacani w pierwszym okresie działalności ze środków systemu wsparcia ES:
- pytania: czy pośrednik jest przypisany do danej branży (np. szycie) czy też terytorialnie (np. województwo)? Jak znaleźć i zachęcić profesjonalnych sprzedawców, którzy będą chcieli sprzedawać produkty PES/PS – rekrutacja, stawki, źródła finansowania, nadzór?
 - **promocja powodów wejścia w kooperatywę: zaufania do systemu wsparcia**, wsparcie merytoryczne (doradztwo, marketing, sprzedaż, itd.), zwiększenie sprzedaży produktów i usług,
 - **wsparcie liderów sieciowania** (silne podmioty posiadające dobrą sytuację na rynku, które będą animowały zmiany i zrzeszanie się) – wsparcie finansowe, merytoryczne, koncepcyjne.
- **W przypadku sieci PES** zwrócono uwagę, że obecnie w niewystarczającym stopniu realizowane są działania związane z **sieciowaniem branżowym**, w którym PES mogą uczyć się od siebie nawzajem i zawiązywać konsorcja. Dodatkowo zwrócono uwagę na potrzebę sieciowania branżowego z klasycznym biznesem.
- **W myśleniu o franczyzach społecznych i modelach biznesowych bardzo ważne jest nawiązywanie współpracy z biznesem**, który może dzielić się swoim know-how (wchodzenie PS do istniejących franczyzn rynkowych, wchodzenie PS do łańcuchów dostaw istniejących przedsiębiorstw rynkowych). Jest to szczególnie istotne wobec istniejącego od tego roku obowiązku raportowania pozafinansowego dla dużych spółek, część z nich jest zainteresowana wchodzeniem w przedsięwzięcia o charakterze biznesowym, które również mają wymiar społeczny.
- **Powinny być preferowane klastry biznesowe, w skład których wchodzi PES/PS.** Wskazane jest, aby inwestować więcej we wchodzenie PES/PS do klastrów „mieszanych” (czyli tych z biznesem). Należałoby także **zadbać o wspieranie wchodzenia PES/PS do franczyz biznesowych** (nie tylko tworzonych wewnątrz sektora ES).
- Należy skupić się na **odwróceniu myślenia** o zrzeszaniu się (animowanie od góry i od dołu) oraz wyjście na zewnątrz: **najpierw potrzeba rynkowa, dopiero później produkt.**
- **Należy wyodrębnić środki na wspieranie franczyzy społecznej, np. wygospodarować środki na konkurs w ramach resortowego programu *Ekonomia solidarna* na wypracowywanie/przekazywanie na zasady franczyzowe sprawdzonych pomysłów/działań rynkowych PES/PS** – konkurs dla PES/PS z potencjałem i doświadczeniem (sukcesem rynkowym) na działania w zakresie przygotowania dokumentacji, zasad franczyzy społecznej dotyczącej powielania rozwiązania (produktu, usługi) tego podmiotu.
- **W zakresie powstawania konsorcjów powinna być możliwość tworzenia ich przez PES/PS wspólnie z podmiotami biznesowymi** stanowiącymi mniejszość w konsorcjum. Tego typu rozwiązania pozwolą na rozwój PES/PS w obszarze usług/produktów rynkowych. W tej sytuacji PES/PS stają się partnerem, a nie podwykonawcą, co powinno go wzmocnić i pozwolić w przyszłości samodzielnie startować w przetargach.

5.2.2. Uwagi do działania Przygotowanie i wzmocnienie kadr dla sektora ekonomii społecznej i solidarnej – w szczególności kadry zarządzającej

W zakresie wzmocnienia kadr dla sektora ekonomii społecznej i solidarnej postulowano, aby:

- **dokształcanie i studia były także dedykowane kadrze OWES.** Podkreślano, że bardzo ważne jest, aby OWES jako pracodawca (instytucja prowadząca OWES zatrudniająca ludzi) powinien mieć możliwość dokształcania swoich pracowników – powinno być to także możliwe w ramach projektów OWES realizowanych ze środków RPO,
- **kadry z sektora ES powinny móc korzystać z ogólnodostępnego systemu kształcenia (studiów) w zakresie zarządzania, marketingu itp. (nie należy wyodrębnić, tworzyć specjalnych studiów dedykowanych tylko dla osób z sektora ES).**
- **wzmocnić działań edukacyjnych** dla zarządów oraz osób wchodzących w skład organów nadzoru wewnętrznego oraz wprowadzenie **zasad wewnętrznej kontroli** PES i PS zbliżonych do audytu wewnętrznego.

5.2.3. Uwagi do działania Certyfikacja podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej oraz ich produktów i usług

W dyskusji pojawiał się też temat certyfikacji PES. W tym kontekście zwracano uwagę, że **zaproponowane w KPRES zapisy dotyczące certyfikacji PES oraz produktów i usług są dość ogólne.**

W opinii uczestników:

- Warto, za pomocą jednego znaku, promować PES, w tym PS jako podmioty, których funkcjonowanie wiąże się ze ściśle określonymi wartościami społecznymi. Odrębną kwestią są znaki jakości związane z jakością podmiotu czy jakością produktów i usług oferowanych przez PES (**Co certyfikować? Podmioty czy produkty/usługi**).
- W przypadkach znaków jakości **istotne jest precyzyjne określenie, co ma być certyfikowane:**
 - Jakość produktu lub usługi?
 - Jakość działania danego PS?
 - Wartość społeczna generowana przez daną usługę / produkt/ PS?**Przed rozpoczęciem inwestycji w znaki jakości w ES warto te dylematy rozstrzygnąć.** Wymaga to dyskusji i uzgodnienia z regionami (ROPSami, które prowadzą już certyfikację i nadawanie znaków jakości w ES w poszczególnych województwach).
- **Postulowano, aby certyfikować produkty i usługi, a nie same PES/PS** (należy zwrócić uwagę, że sam status przedsiębiorstwa społecznego jest już swoistym oznaczeniem, że dany podmiot spełnia kryteria społeczne, że jest czymś więcej niż „zwykłym” przedsiębiorstwem, że ma wartość dodaną).
- Zgodzono się, że dobrym kierunkiem może być znak taki jak **Fairtrade** (certyfikujący etyczny sposób produkcji³). **Warto przy tej okazji unikać odwoływania się do cikliwego sentymentalizmu w postaci serduszka czy wzbudzania litości.**

³ <https://www.fairtrade.org.pl/fairtrade/co-to-jest-fairtrade/>

- Dodatkowo PES powinny **potwierdzać jakość swoich produktów i usług certyfikatami jakości dostępnymi na rynku nie tylko dla PES**, a nie odrębnymi znakami funkcjonującymi w środowisku ekonomii społecznej.
- Kluczowe jest **zwiększenie rozpoznawalności** certyfikatów/znaków jakości w społeczeństwie. Rozpoznawalność certyfikatu/znaku musi być ściśle powiązana z konkretnymi cechami/wartościami certyfikowanego PES lub usługi/produktu oferowanego przez PES. Tak długo jak certyfikaty/znaki nie będą powszechnie rozpoznawalne (np. jak znak Teraz Polska, czy Fairtrade), tak długo PES nie będą czerpały z nich korzyści. Potrzebna jest ogólnopolska kampania promocyjna w tym zakresie z poziomu krajowego. **Edukacja konsumentów powinna być oparta na przesłaniu odnoszącym się do zakupu dobrego produktu, usługi z dodatkową wartością społeczną (dobry interes)**, a nie z robieniem dobrego uczynku i litości dla osób wykluczonych (kupujemy wartościowy towar/usługę, nie zaś wspieramy potrzebujących).
- Niezbędne jest także zapewnienie, że **produkty i usługi oferowane oznaczone znakiem będą dostępne**. Sama promocja bez dostępności może wzbudzać frustrację po stronie potencjalnych klientów zainteresowanych zakupami.
- **Liczba certyfikatów/znaków jakości PES powinna być jak najmniejsza (ograniczona)**. Przy wielu certyfikatach/znakach trudno będzie wpływać na ich rozpoznawalność, zwiększać ich rozpoznawalność. Należy pamiętać, że już funkcjonuje co najmniej kilka znaków jakości dotyczących sektora ekonomii społecznej, w tym m.in. „Zakup prospołeczny” i znak [eS] – warto więc skupić się na ich promocji.
- **Wielokrotnie podkreślano, że w systemie certyfikacji powinny być wykorzystane dotychczasowe, już funkcjonujące znaki jakości („Zakup prospołeczny” znak: [eS])** Zgodzono się, że **nie ma uzasadnienia dla inwestowania w nowe znaki jakości**. Należy zmodyfikować zapisy w KPRES podkreślając konieczność inwestycji w istniejące znaki, wzmocnienia ich, rozwijania, doskonalenia.

6 Uwagi, komentarze, wnioski i rekomendacje dotyczące projektu Ustawy o centrach usług społecznych (CUS)

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych w zdecydowanej większości po raz pierwszy zetknęli się z koncepcją centrów usług społecznych wypracowywaną przez Narodową Radę Rozwoju (NRR) działającą jako organ konsultacyjno-doradczy przy Prezydencie RP.

Propozycja uregulowania kwestii związanych usługami społecznymi została pozytywnie przyjęta przez znaczną część uczestników spotkań, w szczególności przez osoby zajmujące się Europejskim Funduszem Społecznym, w ramach którego mogą być finansowane usługi społeczne (przy czym brakuje obecnie legalnej definicji tych usług). **Pojawiały się także głosy krytyczne i sceptyczne**, wskazujące, że ustawa nie przyczyni się do poprawy dostępności usług oraz sytuacji rodzin i innych osób potrzebujących wsparcia oraz

że wartość dodana nowej propozycji w stosunku do obecnie funkcjonujących rozwiązań nie jest znacząca.

Jednocześnie pojawiło się szereg pytań ważnych dla lepszego zrozumienia proponowanych rozwiązań. Uczestnicy wyrażali także swoje wątpliwości i obawy, ale także zgłaszali konstruktywne propozycje rozwiązań do uwzględnienia w dalszych pracach nad projektem Ustawy o centrach usług społecznych.

Poniżej przedstawiono uwagi szczegółowe odnoszące się do głównych założeń koncepcji CUS wraz z rekomendacjami, a także propozycje rozwiązań skoncentrowane wokół pytań sformułowanych przez ekspertów i ekspertki NRR.

6.1. Uwagi ogólne – zasadność powoływania CUS, relacje CUS a OPS, harmonogram

- Zwracano uwagę, że w koncepcji CUS jest mowa głównie o usługach, które już dziś są świadczone przez system pomocy społecznej, a więc o usługach pomocy społecznej, w związku z tym wartość dodana nowych rozwiązań jest trudno dostrzegalna, a proponowane rozwiązania są jedynie pozornym wyjściem poza system pomocy społecznej. Wskazywano, że może łatwiejsze i skuteczniejsze byłoby poszerzenie kompetencji OPS niż tworzenie odrębnych instytucji.
- Zwracano uwagę, że harmonogram pracy nad projektem ustawy jest bardzo optymistyczny, a koncepcja CUS nie jest jeszcze wystarczająco dojrzała (jest wiele znaków zapytania i kwestii nierozstrzygniętych).
- Niezwykle ważna jest rola CUS jako koordynatora różnego rodzaju usług na danym terytorium, a nie tylko dostawcy tych usług. Rekomendowano wyraźne, jasne opisanie tych dwóch ról CUS w ramach projektowanej ustawy.
- Zachęcano do zapoznania się z projektem nowelizacji ustawy o pomocy społecznej sprzed kilku lat (nowelizacja nie została uchwalona), gdzie proponowano ciekawe rozwiązania.
- Sugerowano potrzebę pilotażowego wdrożenia/przetestowania rozwiązań określonych w Ustawie o CUS.

6.2. Legalna definicja usług społecznych

Pozytywnie przyjęto próbę zdefiniowania czym są usługi społeczne. Pojawiły się następujące rekomendacje i uwagi:

- Katalog usług musi wychodzić poza system pomocy społecznej i dotyczyć także edukacji, zdrowia, kultury.
- Zwracano także uwagę na potrzebę mocniejszego zintegrowania usług w ramach CUS z usługami rynku pracy.
- Rekomendowano **powiązanie definicji usług w ramach Ustawy o CUS z definicjami, które będą obowiązywały w ramach Ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej.**
- Pojawiały się głosy, że enumeratywny katalog usług społecznych może tworzyć zagrożenie dla rozwoju nowych usług potrzebnych w danej społeczności lokalnej.
- Zwracano uwagę na problem dostępności usług dla osób niesamodzielnych i ich opiekunów (w tym osób po długotrwałych chorobach). Rekomendowano więc uwzględnienie takich usług jak

wypożyczanie sprzętu medycznego, rehabilitacyjnego oraz usługi transportowe dla osób niesamodzielnych.

- Rekomendowano także zwrócenie uwagi na potrzebę rozwoju usług na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi. W odniesieniu do tej kategorii osób zwracano uwagę na konieczność integrowania usług społecznych i zdrowotnych.
- Wskazywano na potrzebę rozwijania usług na rzecz osób samotnych, nie tylko zagrożonych wykluczeniem społecznym (samotność bardzo negatywnie wpływa na zdrowie i funkcjonowanie w społeczeństwie).
- Wskazany byłby przegląd już funkcjonujących ustaw pod kątem usprawnień w funkcjonowaniu usług społecznych.

6.3. Powszechność dostępu zamiast selektywności

- Bardzo pozytywne przyjęto wyjścia ze wsparciem poza krąg osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i adresowanie ich do całych społeczności (nie tylko klientów pomocy społecznej).
- Jednocześnie zauważono także, że zagrożeniem dla powszechności usług jest powoływanie CUS na bazie OPS (obawa przed stygmatyzacją, poczuciem wstydu).

6.4. Tworzenie CUS na bazie OPS

Wśród części województw oparcie tworzenia CUS na OPS nie wzbudzało wątpliwości. **Przy czym pojawiło się także wiele głosów krytycznych**, wskazujących, że:

- OPS nie mają potencjału do tworzenia CUS, a pracownicy ośrodków nie są wystarczająco zmotywowani i opłacani.
- OPS nie umieją działać w formule otwartej i elastycznej, a tego wymaga koncepcja CUS. OPS to urząd, trudno będzie to zmienić (jest to zagrożenie dla powodzenia koncepcji CUS).
- OPS budzi złe skojarzenia, związane ze stygmatyzacją, pomaganiem tym, którzy są wykluczeni, co z kolei może być zagrożeniem dla powszechności działań CUS.
- Konieczny jest rozwój usług społecznych opartych na więzach społecznych, wykorzystywanie wolontariatu, usług sąsiedzkich, usług środowiskowych, a nie jest to możliwe poprzez tworzenie CUS w oparciu o instytucję jaką jest OPS.
- Zwracano uwagę, że powołanie CUS może doprowadzić do funkcjonowania dwóch równoległych struktur: OPS i CUS, co będzie powodowało zagubienie po stronie odbiorców usług wsparcia.
- Powołanie CUS może być trudne zwłaszcza w małych gminach, dlatego z pozytywnym przyjęciem spotkało się tworzenie ponadgminnych CUS.
- Zaznaczano, że w koncepcji CUS **pomijana jest rola PCPR**, który także dostarcza ważne usługi społeczne, oraz dodatkowo mógłby pełnić rolę koordynacyjną dla gmin.

Rekomendowano:

- **umożliwienie tworzenia CUS na bazie organizacji pozarządowych** lub na bazie już istniejących miejsc, gdzie są świadczone usługi dla społeczności (np. domy sąsiedzkie) i do których dostęp jest bardziej powszechny niż w przypadku OPS,
- **obligatoryjne włączenie organizacji pozarządowych lub innych podmiotów ekonomii społecznej do CUS** (świadczenie przez PES usług oferowanych przez CUS),
- wprowadzenie **możliwości tworzenia CUS na poziomie powiatu**, z uwzględnieniem usług oferowanych przez powiat i gminy w obrębie tego powiatu (CUS wspólny dla powiatu i gmin),
- silniejsze **uwzględnienie perspektywy użytkownika usług** (odbiorcy systemu), gdyż w koncepcji dominuje perspektywa instytucjonalna (dużo jest mowy o instytucjach, podziale kompetencji, nowej organizacji zadań, a za mało o odbiorcy usług).

6.5. **Udział organizacji pozarządowych i innych podmiotów ekonomii społecznej w realizacji usług społecznych w ramach CUS**

W prezentowanej koncepcji mało widoczny jest udział organizacji pozarządowych i innych podmiotów ekonomii społecznej, tymczasem to one są ważnymi dostawcami usług społecznych na poziomie lokalnym oraz mają zasoby i kompetencje, czy większą otwartość i elastyczność działania.

Rekomendowano:

- obligatoryjne zaangażowanie organizacji pozarządowych lub innych podmiotów ekonomii społecznej w CUS,
- umożliwienie wykorzystania formuły partnerstwa publiczno-społecznego w ramach CUS,
- wprowadzenie możliwości negocjowania stawek za usługi (stawki wiążą się z jakością świadczonych usług), obecnie PES są „zakładnikami” stawek stosowanych przez samorządy,
- **stosowanie preferencji dla PES jako dostawców usług**, którym CUS może zlecać lub od których może kupować usługi. Przy czym rekomendowano by wymagane było zlecenie usług PES na okres dłuższy niż rok. Zlecenie usług przez CUS (konkurs ofert, tryb negocjacyjny) powinno mieć pierwszeństwo przed zakupem w ramach Ustawy Prawo zamówień publicznych.

6.6. **Fakultatywność tworzenia CUS**

Założenie to było przyjmowane z dużym niepokojem:

- wskazywano, że samorządy nie zdecydują się na wprowadzenie CUS. Tym samym ustawa będzie martwa, a zmiany pozorne.
- podkreślano, że powstaną systemy wsparcia kilku prędkości, że to będzie powodowało jeszcze większe zagubienie po stronie potrzebujących pomocy,
- pojawiły się też głosy, że samorządy, które widzą potrzebę rozwijania usług, robią to już dziś, korzystając z obecnie funkcjonujących instrumentów.

Jednocześnie zaznaczano, że przy założeniu fakultatywności powoływania CUS **powinny zostać wdrożone instrumenty zachęcające samorządy do ich uruchamiania (zwłaszcza zachęty finansowe)**. W przeciwnym razie CUS nie będą wdrażane.

6.7. System zachęt ze strony państwa do tworzenia CUS

- Uczestnicy spotkań konsultacyjnych często pytali o dodatkowe środki finansowe na realizację nowych zadań przez samorządy lokalne, ale także przez ROPS (w kontekście działań edukacyjnych), m.in. pojawiła się wątpliwość czy będą to zadania własne samorządu czy zadania zlecone.
- Rekomendowano wykorzystanie możliwości EFS w zakresie finansowania usług społecznych do wdrożenia koncepcji CUS (w tym w formie pilotaży), ale także o korzystanie z doświadczeń EFS związanych z wdrażaniem usług w formule terytorialnej (jeden wspólny projekt dla powiatu i kilku gmin w obrębie powiatu) przewidzianej w Wytycznych MIIR w zakresie włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa (tzw. Wytycznych CT9). Postulowano dostosowanie tych Wytycznych do rozwiązań planowanych w Ustawie o CUS.
- Proponowano również program krajowy (niekoniecznie finansowany ze środków europejskich) w ramach którego zarówno samorządy, jak i organizacje pozarządowe oraz inne podmioty ekonomii społecznej mogłyby ubiegać się o środki na utworzenie CUS w danej społeczności/na danym terytorium.

6.8. Case management i organizacja społeczności lokalnej

Temat ten wzbudził wiele wątpliwości. Dotyczyły one przede wszystkim zadań *case managera* oraz relacji *case manager* – pracownik socjalny – asystent rodziny. Wątpliwości wzbudziły następujące kwestie:

- Trudność z rozróżnieniem zadań *case managera* i pozostałych zawodów pomocowych, zwłaszcza pracownika socjalnego (zadania *case managera* w kontekście zadań już dziś wykonywanych przez pracowników instytucji pomocowych np. pracownika socjalnego czy asystenta rodziny, który także zarządza indywidualnym przypadkiem).
- Rekomendowano doprecyzowanie zależności/wzajemnych relacji/podziału zadań między *case managerem* a pracownikiem socjalnym i asystentem rodziny.
- Zwracano uwagę, że *case manager* będzie musiał łączyć bardzo wiele różnorodnych kompetencji (psychologa, animatora, doradcy, itp.) więc pojawiają się obawy, czy będą osoby mające takie kompetencje i kto będzie odpowiedzialny za przygotowanie/kształcenie *case managerów*, a także jak długo będzie odbywało się ich kształcenie.
- Rekomendowano odejście od definiowania nowych zawodów i skoncentrowanie się na definiowaniu kwalifikacji potrzebnych do realizacji zadań *case managera* (zgodnie z Ustawą o zintegrowanym systemie kwalifikacji).
- Zwracano uwagę na potrzebę kształcenia pracowników socjalnych do realizacji zadań *case managera* i wprowadzenia jednolitych standardów w tym zakresie.
- Proponowano, by rekrutacja *case managera* odbywała się spośród osób z danej społeczności lokalnej, gdyż ta funkcja wymaga bardzo dobrej znajomości lokalnego środowiska.
- Proponowano także rozwiązania, w których praca odbywa się grupie specjalistów (np. „trójki murarskie”): pracownik socjalny w ramach OPS oraz spoza OPS: mentor (osoba ze społeczności) i organizator społeczności lokalnej.

- Sugerowano, by znaleźć i stosować polską nazwę *case managera*.

Pozytywnie przyjęto otwarcie CUS na działania środowiskowe, wzmocniające spójność społeczną, adresowane do społeczności lokalnych (organizator społeczności lokalnej w CUS jako standard), ale pojawiały się wątpliwości w kontekście wzajemnych relacji organizatora społeczności lokalnej i *case managera*.

- Dodatkowo zwracano uwagę, że po stronie pracowników socjalnych coraz mniej motywacji, ale też coraz mniej chętnych do kształcenia się w tym zawodzie. Nie jest to zawód przyszłości i niebawem może pojawić się problem braku pracowników socjalnych. Rekomendowano, by umożliwić pracę w tym zawodzie także osobom po innych specjalizacjach niż praca socjalna (np. terapeutów, psychologów, animatorów itp.).
- Proponowano wdrożenie asystenta rodziny, ale o kompetencjach szerszych niż obecnie w Ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, który będzie kompleksowo pomagał rodzinie.

6.9. Kontynuacja procesu rozdzielania świadczenia US i wypłaty świadczeń pieniężnych

Wyrażano obawę, że rozdzielnie świadczeń pieniężnych od pracy socjalnej (innych usług) może **prowadzić do dezintegracji usług i być zagrożeniem dla kompleksowości** wsparcia dla danej osoby.

6.10. Wspólny system informatyczny

Rekomendowano stworzenie systemu elektronicznego zawierającego informacje o odbiorcach usług i możliwych instrumentach wsparcia. Dostępność tych informacji jest niezwykle ważna z punktu widzenia *case managera* zarządzającego danym „przypadkiem”. Jest także istotna w kontekście dostępu do informacji dla potencjalnych odbiorców usług. Rekomendowano, by platforma informacyjna integrowała różne rodzaje usług.

6.11. Rola ROPS

Zwracano uwagę, że rola ROPS w kształceniu służb pomocowych została ograniczona (brak środków europejskich na ten cel w gestii ROPS). Rekomendowano zapewnienie środków finansowych na działania przewidziane w Ustawie do realizacji przez ROPS.

6.12. Propozycje rozwiązań skoncentrowane wokół pytań sformułowanych przez ekspertów i ekspertki NRR

Pytania NRR do uczestników	Propozycje rozwiązań wygenerowane przez uczestników
Jak powinno wyglądać kształcenie <i>case managerów</i> na potrzeby CUS?	<p>Poszczególni pracownicy (pracownicy socjalny, pracownicy służb zatrudnienia, asystenci rodziny) powinni być <i>case managerami</i>. <i>Case manager</i> to nie oddzielny zawód, ale kompetencje potrzebne do pracy na stanowisku pracownika socjalnego i innych pracowników pomocowych.</p> <p>Formy kształcenia:</p>

	<ul style="list-style-type: none">• studia podyplomowe• dłuższe kursy kompetencyjne dla pracowników socjalnych, asystentów rodzin• studia I i II stopnia. <p>Jeśli <i>case manager</i> to osoba zarządzająca usługami na poziomie danego terytorium, to powinno być możliwe dowolne wykształcenie uzupełnione kursem/szkoleniem w oparciu o jednolite ramy programowe. Organizatorem szkoleń/kursów mógłby być ROPS.</p>
Jak powinno wyglądać kształcenie organizatorów społeczności lokalnej na potrzeby CUS?	<ul style="list-style-type: none">• Organizator społeczności lokalnej nie jest nowym zawodem, kształcenie w tym zakresie jest już prowadzone.• Warto sięgnąć po standard pracy metodą OSL wypracowany w ramach PO KL (projekt „Standardy w pomocy” realizowany w ramach priorytetu I PO KL, Działanie 1.18).• Podkreślano, by nie tworzyć nowych rozwiązań, tylko korzystać, z tych które są (dodać nowe obszary kształcenia, do tych które już funkcjonują).• Warto także walidować kompetencje potrzebne do pracy jako organizator społeczności lokalnych. <p>Elementy programu:</p> <ul style="list-style-type: none">• rozumienie istoty społeczności lokalnej• metody diagnozowania jakościowego• metodyka pracy socjalnej• potrzeby i wartości. <p>Formy kształcenia:</p> <ul style="list-style-type: none">• studia I i II stopnia - upowszechnienie kierunku OSL• studia podyplomowe (w tym finansowane z programów dotacyjnych MRPIPS)• specjalność na kierunkach: praca socjalna, pedagogika i in.• jedna szkoła/uczelnia kształcąca centralnie (lub z filiami w Polsce) wg tego samego programu• kształcenie PRZEZ PRAKTYKĘ.
Jak monitorować powstawanie CUS?	<ul style="list-style-type: none">• Wykorzystanie istniejących narzędzi w szczególności takich jak ocena zasobów pomocy społecznej (rozbudowanie OZPS o nowe wątki, obszary).• Zapewnienie źródeł finansowania na realizację zadania dla osób odpowiedzialnych za monitorowanie w ROPS (w tym etaty dla ROPS).• Wykorzystanie planowanego w koncepcji CUS narzędzia IT i stworzenie

	<p>w jego ramach modułu sprawozdawczego.</p> <ul style="list-style-type: none"> Stworzenie i udostępnienie bezpłatnego narzędzia informatycznego i raportowanie w oparciu o to narzędzie.
<p>Jak rozdzielić docelowo usługi społeczne od świadczeń pieniężnych?</p>	<ul style="list-style-type: none"> Często pojawiały się wątpliwości czy w ogóle te funkcje należy rozdzielać. Można wzmocnić obecnie funkcjonujące instytucje (kadrowo – ilość osób, zapewnić specjalistów). Można to zrobić administracyjnie/organizacyjnie bez potrzeby regulacji prawnych - proponowano przeniesienie świadczeń do urzędu gminy (biuro świadczeń). Warto wykorzystać doświadczenia PUP związane z tworzeniem Centrów Aktywności Zawodowej oraz z wdrożeniem doradców klientów. Warto pomyśleć o CUS w formule analogicznej do KIS. <p>Inne:</p> <ul style="list-style-type: none"> Za mało wybrzmiewa w koncepcji CUS rola PES, które są ważnym dostawcą usług społecznych. Należy zmienić Wytyczne CT9, aby umożliwić finansowanie CUS.

7 Rekomendacje uczestników i uwagi eksperckie

Podsumowując wyniki konsultacji Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej należy zwrócić uwagę na problem wynikający z braku innych istotnych dokumentów regulujących polityki publiczne, które mogłyby stać się inspiracją dla zapisów KPRES. W szczególności warto zwrócić uwagę na politykę na rzecz osób z niepełnosprawnością, przyszłość programu rewitalizacji, oraz polityki wobec średnich i małych miast. Bez rozstrzygnięć o charakterze zasadniczym, trudno budować szczegółowe zapisy mające na celu wkomponowanie polityki rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej w działania systemowe. Trudno bowiem sądzić, że zapisy KPRES zastąpią zapisy zasadnicze. Stąd też wykazywany w konsultacjach zarzut o nadmierną ogólnikowość, brak zdecydowanych rozstrzygnięć, czy warunkowość w niektórych zapisach.

- Za jedną z najistotniejszych propozycji uznano: **Obszar II Solidarna wspólnota lokalna, jako zapis o wręcz fundamentalnym znaczeniu dla przyszłości sektora społecznego i budowy wizji państwa realizującego partnerstwo publiczno-społeczne.** Dlatego też pojawiały się głosy o uczynieniu tego Obszaru tematem i obszarem pierwszym KPRES. Nie zmienia to jednak faktu, że pojawiały się głosy powątpiewania, czy władze zdecydują się realnie na takie działanie, co było uzasadnione wieloletnimi opóźnieniami legislacyjnymi i brakiem całościowej koncepcji rozwoju społecznego. Warto zatem powrócić do koncepcji zgłaszanej przez minister Grażynę Gęsicką - całościowego projektu ustawy o zasadach rozwoju polityki społecznej, która usystematyzowałaby ten proces.

Odnosząc się do szczegółowych zapisów KPRES, zgłoszono dziesiątki propozycji, które znalazły się w

przedkładanym raporcie. Przedstawione poniżej propozycje stanowią program minimum, który powinien zostać ujęty w trakcie prac nad dokumentem. Nie są to wszystkie zgłaszane propozycje, ale te, których obecność wydaje się najistotniejsza.

W Obszarze I Solidarny rynek pracy, do najważniejszych propozycji należą:

- Wśród grup docelowych obok wielu istotnych środowisk wskazano dwie ważne grupy. Są to:
 - **opiekunowie osób zależnych, przede wszystkim rodzice/opiekunowie osób z niepełnosprawnościami, pobierający świadczenia z tytułu opieki nad taką osobą**, gdzie wprost wskazywano na potrzebę wprowadzenia rozwiązań, które dają opiekunom możliwość podejmowania pracy zarobkowej np. w wymiarze maksymalnie pół etatu, tak jak ma to miejsce w przypadku kobiet przebywających na urloпах wychowawczych. W odniesieniu do opiekunów osób zależnych chodzi przede wszystkim o możliwość zarobkowania w ramach pracy zdalnej, czy elastycznych form pracy, tak aby nadal mieli możliwość opieki nad osobą zależną (gdy opieka ta nie musi być fizycznie sprawowana 24 h na dobę). Należy także rozważyć możliwość zatrudniania opiekunów/rodziców osób z niepełnosprawnościami w formule „teamu” (rodzic/ opiekun + jego dorosłe dziecko),
 - **osoby młode, z „dysfunkcyjnych środowisk”**, czyli osoby ze środowisk zaniedbanych i terenów zdegradowanych, terenów podlegających rewitalizacji, którzy nie są w stanie w pełni korzystać z możliwości zatrudnienia z uwagi na miejsce w którym żyją (rynek pracy, ograniczony dostęp do komunikacji publicznej). Wskazywano tu wyraźnie potrzebę instrumentu odwrotnego niż dzisiaj stosowany (bon na zasiedlenie przyznawany przez PUP), czyli instrumentów zachęcających do pozostania w społeczności lokalnej. Taki instrument powinien zostać uwzględniony nie tylko w polityce na rzecz rozwoju ekonomii społecznej z uwagi na niekojącą tendencję wyludniania się małych i średnich miejscowości kojarzących się z porażką w karierze zawodowej i społecznej.
- W Priorytecie I, który łączono wyraźnie z Priorytetem II (do rozważenia należy połączenie niektórych wątków obu priorytetów) wskazywano po pierwsze na niezbędność zbudowania **zachęt aktywizacyjnych dla podmiotów prowadzących WTZ** (np. premii za każdą zaktzywizowaną osobę lub za określony odsetek osób, z możliwością przeznaczenia premii na cele związane z funkcjonowaniem WTZ i prowadzoną w WTZ reintegracją). Po drugie wskazywano na niezbędność stworzenia systemu **zachęt dla pracodawców** (w szczególności trener pracy jako osoba, która odciąży pracodawcę we wprowadzaniu osoby z niepełnosprawnością do pracy na danym stanowisku oraz premia za zatrudnienie lub wyższa refundacja dla osoby przychodzącej z WTZ). Ponadto podkreślono konieczność **staży, praktyk zawodowych i zatrudnienia na próbę - o charakterze płatnym (nie na zasadach wolontariatu, czy pracy nieodpłatnej)**, umożliwiającym uczestnikom WTZ sprawdzenie się w roli pracownika.
- W kontekście Centrów Integracji Społecznej trudno o jednoznaczne rekomendacje wobec braku jasnej polityki wobec zatrudnienia socjalnego. Ważne jest jednak, że należy przesądzić o umiejscowieniu CIS i KIS w relacji z instytucjami rynku pracy i pomocy społecznej oraz o zapewnieniu **stabilnego finansowania systemu zatrudnienia socjalnego**.
- Bardzo wyraźnie podkreślano - co powinno znaleźć się w zapisach KPRES - iż konieczne jest **prowadzenie i rozwijanie współpracy podmiotów reintegracyjnych z podmiotami funkcjonującymi w ich otoczeniu**, przede wszystkim z pracodawcami i jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej

oraz rynku pracy. W polskich realiach sprawdza się rozwiązanie polegające na tworzeniu powiązanych instytucjonalnie zespołów instytucji (tzw. **holding społeczny**).

- Odnośnie **Priorytetu II** wskazano, że w przypadku zatrudnienia osób z niepełnosprawnością wartością jest zarówno praca na chronionym rynku pracy, jak również praca na otwartym rynku pracy (w tym w PES). W KPRES nic o tym nie wspomniano. **Priorytet wymaga zdecydowanego przepracowania**, bowiem dotyczy on wyłącznie Zakładów Aktywności Zawodowej, a i w tym przypadku czyni to w trybie przypuszczającym, nie wskazującym jaki jest cel projektowanych zmian. Ponadto zwrócono uwagę na **brak zapisów dotyczących spółdzielni inwalidów, spółdzielni niewidomych i zakładów pracy chronionej** przeżywających duży kryzys, a mających duże znaczenie dla zatrudniania osób z niepełnosprawnością. Podkreślenia również wymaga **rola organizacji pozarządowych**, pomijanych w działaniach na rzecz osób z niepełnosprawnością, oraz **ułatwienia w tworzeniu przedsiębiorstw społecznych przy w WTZ i ZAZ w ramach holdingów społecznych**.
- Zdecydowanie musi zostać doprecyzowany zapis o **zatrudnieniu wspomagany**, w tym trenerze pracy. Wskazujemy, że może to zostać opisane na bazie Wytycznych Ministra Inwestycji i Rozwoju w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze rynku pracy na lata 2014-2020.
- W przypadku **przedsiębiorstw społecznych** obok postulatów odnoszących się do okresów przejściowych w dochodzeniu do statusu lub umożliwienia tworzenia PS jako elementu większej organizacji należy doprecyzować zapisy o partycypacyjnym zarządzaniu, oraz wskazać równorzędność celu ekonomicznego z celem reintegracyjnym przedsiębiorstwa.
- W zakresie **reintegracji zawodowej i społecznej** należy zwrócić uwagę na trwałość procesu reintegracji nie tylko w zakresie osób z niepełnosprawnością, ale również innych grup, takich jak osoby uzależnione, bezdomne, osoby z zaburzeniami psychicznymi. Wyraźnie należy podkreślić kwestię wliczania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym do limitów przedsiębiorstwa społecznego, o ile są współdziaławcami, współwłaścicielami przedsiębiorstwa społecznego.
- W zasadzie nie dyskutowano **realności 35 tys. miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym**, wskazując że w przypadku miejsc pracy finansowanych z EFS jest to kwestia negocjacji MliR, KE oraz RPO. Wskazywano jednak, że jeśli ciężar działań przesunie się na finansowanie zadań z Funduszu Pracy oraz PFRON, to musi zostać to uregulowane w odpowiednich ustawach, inaczej będzie to zapis martwy.

W **Obszarze II Solidarna wspólnota lokalna** do najważniejszych propozycji należą:

- W Priorytecie I, **uznano tworzenie jednego dokumentu programowego w zakresie rozwoju społecznego, za jeden z najważniejszych zapisów programu**. Wskazano na potrzebę **wyboru konkretnych** celów, a nie wszystkich zadań, tak aby nie tworzyć kolejnego dokumentu spisującego wszystkie zadania publiczne. Uznano za niezbędne, wyraźne zaznaczenie roli podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej w tworzeniu projektu dokumentu oraz **włączenie sołectw i sołtysów** w proces prac nad LPRS (na obszarach wiejskich, gdzie partycypacja w programowaniu jest większym wyzwaniem niż w miastach, także z powodu braku organizacji pozarządowych).

Za szczególnie istotne wskazano **zintegrowanie, powiązanie lokalnego programu z wieloletnią prognozą finansową**, co stanowi warunek konieczny powodzenia LPRS. Bardzo mocno zaakcentowano kwestię odpowiedniego okresu *vacatio legis*, procesu edukacyjnego i pilotażu dla wybranych jednostek samorządu terytorialnego.

- W Priorytecie II, **w zakresie trybów zlecenia zadań wskazywano wyraźnie na potrzebę precyzyjności zapisów**, oraz jednoznacznie zapisanie, które tryby w jaki sposób powinny być wybierane w przypadku zlecenia usług społecznych wskazanych w LPRS (tj. pierwszeństwo trybu oparcia o otwarty konkurs ofert i tryb negocjacyjny, następnie jeżeli po analizie potencjału i możliwości zlecenia wyniknie, że nie ma lokalnych podmiotów ES/PS świadczących tego typu usługi w ramach ich działalności nieodpłatnej bądź odpłatnej pożytku publicznego, to powinna być rozpatrywana możliwość zawiązania partnerstwa publiczno-społecznego, a następnie PZP z preferencjami dla lokalnych PES/PS).
- W Priorytecie II bardzo wyraźnie akcentowano niezbędność zapisania w KPRES, że **zlecenie lub kupowanie usług powinno obejmować okres 3 lat**, a nie jednego roku, co przyczyni się to do budowania stabilności działania lokalnych PES/PS oraz również bardzo wyraźny obowiązek respektowania stawek wynagrodzenia za umowy o pracę zapobiegających dumpingowi socjalnemu.
- Priorytet II powinien również wyraźnie wskazywać, że w zakresie Prawa Zamówień Publicznych **w przypadku zamówień zastrzeżonych posiadanie statusu przedsiębiorstwa społecznego oznacza automatyczne spełnienie wymogów tych przepisów**. W przeciwnym razie status PS nie spełni oczekiwań projektodawcy.
- Ponadto w kontekście Priorytetu II należy zapisać i zaprojektować **obowiązkowe działania edukacyjne** (w zakresie trybów wyboru i sposobów realizacji zadań publicznych) dla JST i PES/PS, ale także RIO i KIO (wiele samorządów obawia się kupowania usług w PES/PS i kontroli RIO).
- W Priorytecie III należy wprowadzić **mechanizm konsultowania lokalnych strategii rozwoju (przygotowywanych przez LGD) z OWES i/bądź Regionalnymi Komitetami Rozwoju Ekonomii Społecznej** bądź ROPS, by zapewnić w nich odniesienie do ekonomii społecznej i pobudzać rozwój lokalny w oparciu o PES/PS. Takie samo rozwiązanie powinno być także prowadzone na poziomie programów rewitalizacji, które także powinny być konsultowane z OWES/ RKRES/ROPS w aspektach odnoszących się do kwestii spójności społecznej. Wskazano na potrzebę wzmocnienia działań animacyjnych na linii LGD i OWES, wykorzystując w większym stopniu lokalne zasoby, takie jak OSP, koła gospodyń wiejskich.
Uznano że dobrym mianownikiem będzie wzmocnianie rozwoju środowiskowych usług społecznych na obszarach wiejskich (również kierowanych do mieszkańców miast), np. usługi sąsiedzkie, gospodarstwa opiekuńcze. W tym kontekście istotna wydaje się rola JST, jako lidera, dbającego o rozwój i jakość tych usług.
- W Priorytecie III odnośnie **rewitalizacji** istotne jest postępowanie według określonej kolejności. W pierwszym kroku niezbędne jest zorganizowanie społeczności lokalnej. O rozwoju ekonomii społecznej można myśleć dopiero w dalszych krokach, zgodnie z materiałem zamieszczonym w uwagach szczegółowych.

W Obszarze III Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna, do najważniejszych propozycji należą:

- W Priorytecie I, w zakresie **dostępu do kapitału zwrotnego** z jednej strony należy unikać zapisów zbyt szczegółowych utrudniających późniejszą realizację działań, z drugiej strony należy wyraźnie zaznaczyć potrzebę systemu pożyczek o charakterze krótkoterminowym na cele obrotowe. Ten rodzaj wsparcia nieobecny w obecnym systemie w znaczący sposób utrudnia funkcjonowanie firm społecznych. Zwrócono uwagę na potrzebę **funkcjonowania funduszu pożyczkowego o charakterze ratunkowym lub restrukturyzacyjnym**. Wspierałby on PES i PS w trudnościach, restrukturyzacji lub likwidację podmiotu. Dodatkowym elementem jest wskazanie powiązania kapitału zwrotnego z ofertą doradczą. Zwrócono również uwagę na brak kompleksowej oferty na finansowanie kapitału PES/PS, który pozwoli **uruchomić działalność produkcyjną**. W przypadku działalności produkcyjnej istnieje szansa na generowanie dużo wyższej produktywności niż w usługach, a tym samym znacznie szybszą akumulację kapitału.
- W Priorytecie I **w zakresie ulg podatkowych wskazano na ogólnikowość propozycji**. Jednak warto dokonać analizy proponowanych już obecnie preferencji dla małych przedsiębiorców i małych spółek kapitałowych i zastosować je dla PS. Pozwoli to z jednej strony uczynić propozycje realnymi, z drugiej zapobiegnie zarzutom o tworzeniu dodatkowych preferencji. Wydaje się że przedsiębiorstwa społeczne powinny być traktowane nie gorzej niż małe spółki kapitałowe czy jednoosobowe przedsiębiorstwa. Warto również zwrócić uwagę na propozycje ulg podatkowych w przypadku budowania sieci, konsorcjów czy klastrów.
- W Priorytecie II **działania odnoszące ekonomizacji organizacji pozarządowych są niewystarczające**. Bardzo trudno będzie osiągnąć wzrost organizacji pozarządowych prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego lub działalność gospodarczą - organizacje są niechętne, boją się prowadzenia tego typu działalności, nie mają odpowiedniego potencjału. Należałoby wzmocnić działania animacyjne w tym zakresie. Dobrym pomysłem na wsparcie ekonomizacji organizacji pozarządowych są **granty instytucjonalne na finansowanie działań związanych z reorganizacją, które miałyby bezpośrednio wspierać ekonomizację** (rozwiązanie to sprawdza się np. w województwie łódzkim). **KPRES powinien przewidywać wdrożenie takiego systemu, a nie analizować ich ewentualne wdrożenie**.
- W Priorytecie II w zakresie systemu usług wsparcia ekonomii społecznej i solidarnej wskazano możliwe przemiany funkcjonowania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej, które **powinny przede wszystkim prowadzić działania/usługi animacyjne oraz podstawowego doradztwa prowadzącego do ekonomizowania organizacji lub tworzenia przedsiębiorstw społecznych**, zaś usługi w zakresie rozwoju przedsiębiorczości/działalności gospodarczej mogłyby prowadzić wyspecjalizowane, już funkcjonujące centra rozwoju przedsiębiorczości, a dotacje mogłyby przyznawać PUP lub inna wyspecjalizowana jednostka. W tym wariantcie jasno podkreślano, że OWES powinny pracować merytorycznie (animować i przygotowywać osoby do założenia PES/PS). Zwracano uwagę, że dobrym **rozwiązaniem byłoby roczne ustalanie między PUP a OWES puli środków przeznaczanych na przedsiębiorstwa społeczne**. Wtedy OWES wiedziałyby ile grup inicjatywnych powinien doprowadzić do PUP, a PUP wiedział czego oczekiwać od OWES. Takie **rozwiązanie wymagałoby silniejszej współpracy OWES i PUP. Pożądane byłyby rozwiązania ustawowe w nowej ustawie dotyczącej rynku pracy**.

- W Priorytecie II w zakresie **sieciowania ekonomii społecznej** wskazano na potrzebę bardziej wyraźnego wskazania **działań o charakterze branżowym**, które powalają PES i PS uczyć się od siebie nawzajem. Ten element powinien zostać wyraźnie wskazany jako obszar do dofinansowania podobnie jak wspieranie klastrów czy konsorcjów. Dość wyraźnym postulatem zarówno w sieciowaniu, franczyzie czy klastrach jest **powiązanie budowania tych sieci wspólnie z podmiotami o charakterze biznesowym**. W zakresie tworzenia konsorcjów powinna być możliwość tworzenia ich przez PES/PS wspólnie z podmiotami biznesowymi stanowiącymi mniejszość w konsorcjum. Zwrócono uwagę, że **w KPRES zdecydowanie brakuje kwestii współpracy z biznesem**. Wątek ten powinien się pojawić i zdecydowanie powinien być wzmocniony w działaniach ROPS i OWES. Istotne jest, aby w KPRES przewidzieć jakie mechanizmy zastosować, aby skłonić ROPS i OWES do współpracy i aktywnego zajęcia się tą tematyką.
- W Priorytecie II w zakresie **kształcenia kadr** wskazywano na konieczność korzystania przez kadry z sektora ES z ogólnodostępnego systemu kształcenia (studiów) w zakresie zarządzania, marketingu itp., czyli nie wyodrębniania specjalnych studiów dedykowanych tylko dla osób z sektora ES.
- W Priorytecie II w zakresie znaków jakości zalecano nie mnożenie dodatkowych znaków, a skupienie się na wybranych. Przede wszystkim istotny byłby znak dla firm społecznych pokazujący PS jako podmioty, których funkcjonowanie wiąże się ze ściśle określonymi wartościami społecznymi lub etycznym sposobie produkcji, a niekoniecznie jakości towaru (znak podobny do Fairtrade). W zakresie produktów należałoby stosować **certyfikaty jakości dostępne na rynku, a nie tylko dla PES**. Inną sprawą jest budowanie wspólnego brandu/marki, tak jak jest to w przypadku sieci Le Mat w Europie, co powinno być wspierane w ramach klastrowania czy tworzenia konsorcjów.
- Kwestia nieadekwatności wskaźnika, oraz korelacji nazewnictwa priorytetów z proponowanymi działaniami zostały przedstawione w uwagach ogólnych raportu.

Podczas spotkań konsultacyjnych organizowanych w ramach projektu SIREs nie analizowano Obszaru IV. Podjęto dyskusję dotyczącą założeń regulacji o Centrach Usług Społecznych - uwagi zostały omówione w części 6 dokumentu.

Zdajemy sobie sprawę, że z uwagi na ograniczone możliwości czasowe, nie wszystkie elementy zostały pogłębione i przeanalizowane w sposób na jaki zasługiwały. Wydaje się konieczne:

- dokonanie dodatkowych spotkań lub warsztatów o charakterze sektorowym, np. omówienie kwestii niepełnosprawności uwzględnianych w KPRES z udziałem organizacji pozarządowych zajmujących się pracą na rzecz osób z niepełnosprawnościami, czy mówienie z resortem finansów kwestii ulg podatkowych.

Dalszy tok pracy będzie realizowany zgodnie z decyzjami Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej i do niego zgodnie z prawem należą dalsze działania dotyczące przyjęcia Programu.